

rast

23 REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
let LETNIK XXIII, JULIJ - SEPTEMBER 2012, ŠT. 3-4 (140-141)

VSEBINA

U	V	O	D	N	I	K			
		Rasto Božič	Čigavi smo?				3		
L	I	T	E	R	A	T	U	R	A
		David Bedrač	Neke take mimobežne rime						6
		Smiljan Trobiš	Večer						8
			Brez strasti						8
			Čas valovanja						8
			Počitek						8
			Kako je lepo ob nekom dihati ...						9
		Damir Šodan	Petdeseta						10
			Ramonsi na steni v spalnici						
			- Prevod iz hrvaščine: Jurij Hudolin						12
		Miha Mazzini	Hrepenenje po angelu						15
			Alfred in sin						20
K	U	L	T	U	R	A			5
		Jakob Polenšek	Dr. Josip (Jožef) Režek (1883–1966)						25
		Emil Cesar	Severinu Šaliju v spomin						32
		Katarina Udovč	Mlajšeželeznodobna peč za žganje keramike in raziskovanje na novomeškem Kapiteljskem griču						36
N	A	Š	G	O	S	T			
		Rasto Božič	»V to, kar poučuješ, moraš močno verjeti.« - Pogovor z Mitjem Sadkom						41

D R U Ž B E N A V P R A Š A N J A

Joža Miklič Družbeno odgovorno ravnanje 53

O D M E V I I N O D Z I V I

Mitja Sadek Clastrum sine armario quasi castrum sine armamentario 58

Matjaž Brulc Sredi panteistične Arkadije 60

Alenka Lamovšek Kam s kozolci? 62

Rasto Božič Likovna, motivna in ustvarjalna pestrost 64

Resnično se ni kaj dosti spremenilo 66

NASLOVNICA

Beti Bricelj, *IZ CIKLA OPTIMA FORMA*, 2012, akril na platnu, 70 x 100 cm
Barvne priloge fotografiral Branko Babič

Čigavi smo?

Na straneh tokratne dvojne številke Rasti prinašamo več z zgodovino povezanih prispevkov, med katerimi mladi novomeški zgodovinar Jakob Polenšek piše o usodi dr. Josipa Režka, ki je med letoma 1924 in 1935 županoval Novemu mestu, v mestno zgodovino pa so se urezale njegove besede »Ave triumphator«, s katerimi je na slavnostnem sprejemu, 27. julija 1924, pozdravil rojaka in olimpijskega zmagovalca Leona Štuklja.

Režek se je v novomeško zgodovino vpisal kot župan napredka – med drugim so za časa njegovega županovanja zgradili tedanje osrednje novomeško osnovnošolsko poslopje, stavbo današnje Osnovne šole Center oziroma Osnovne šole Katja Rupena, kot so jo poznali novomeški doosamosvojitveni naraščaji. Župan Režek je veljal za zagriženega liberalca in nasprotnika klerikalizma, zanimivo pa je, da so ga kljub temu partizani med drugo svetovno vojno zaprli že ob prvi osvoboditvi Novega mesta, 10. septembra 1943, vendar so ga še istega dne brez zaslišanja izpustili, ga ponovno zaprli in zaslišali 13. septembra 1943, ko so v nočnih urah opravili na njegovem domu tudi hišno preiskavo. Po vojni so ga spet zaprli in, ker naj bi »zagovarjal pokret domobranstva« – česar mu sicer niso dokazali, glede na njegovo izpričano svobodomiselnost pa je bilo kaj takega tudi malo verjetno, obsodili na osem let odvzema svobode ter mu, razen nekaj malega, zaplenili premoženje. Zaporne kazni sicer ni preстал v celoti, ker so ga kmalu izpustili, vendar pa je ostal praktično brez dohodkov in pokojnine, leta 1966 pa je bolj kot ne zagrenjen umrl.

Z opisanim primerom bi radi opozorili, da smo ljudje prepogosto talci določenih političnih sistemom ali igrice določenih političnih klik ter da podobne usode niso zgolj stvar preteklosti ali zgodovine. Da je ta učiteljica, smo sicer slišali že v osnovni šoli, da pa smo bili bolj kot ne slabi učenci, vse pogosteje kaže sodoben čas, ko se nam kot sprevržena burka ponavlja in smeje v obraz. Namreč Režkova zgodba je lahko opomin tudi za današnji čas. Opozorilo, kako lahko enoumje in zaslepljenost oblastnikov udarita po posamezniku in pri tem ne upoštevata nobenih ugovorov, ne utemeljitev in ne dokazov. Kriv je že zato, ker ni njihov, in zato ga je potrebno odstaviti, zamenjati ali onemogočiti. Se sliši znano? Se bomo spet prebijali skozi takšno močvirje? Namreč, čigavi smo, je spet vse prepogosto slišati!

No, vrnimo se k jesenski Rasti in sprehodimo se med njenimi kulturnimi prispevki. Na njenih književnih straneh najprej objavljamo nekaj nove poezije Davida Bedrača in Smiljana Trobiša, za njima pa nekaj pesmi hrvaškega pesnika Damirja Šodana, ki zadnje poldrugo desetletje živi na Nizozemskem, v prevodu Jurija Hudolina, medtem ko med

prozo prinašamo kratki zgodbi Mihe Mazzinija iz njegove zbirke *Polni koledarji, prazni dnevi*, ki bo v kratkem izšla pri novomeški Gogi.

Na straneh Kulture najprej objavljamo omenjeni Polenškov prispevek *Dr. Josip (Jožef) Režek (1883–1966)*, temu sledi spominski zapis *Severinu Šaliju v spomin* dr. Emila Cesarja, prispevek novomeške arheologinje Katarine Udovč pa govori o *Mlajšeželeznodobni peči za žganje keramike in raziskovanju na novomeškem Kapiteljskem griču*.

S prispevkom *V to, kar poučuješ, moraš močno verjeti*, nato predstavljamo tokratnega gosta Rasti, novomeškega zgodovinarja, filologa-latinista, pedagoga in vodjo novomeškega oddelka Zgodovinskega arhiva Ljubljana oziroma njegove pokrajinske enote za Dolenjsko in Belo krajino, Mitjo Sadka, na straneh Družbenih vprašanj pa njihova urednica Joža Miklič piše o *Družbeno odgovornem ravnanju* in zadnjem otokem oziroma 24. Forumu odličnosti in mojstrstva.

Za konec ostanejo še Odmevi in odzivi, v katerih najprej omenjeni gost revije Mitja Sadek v članku *Clastrum sine armario quasi castrum sine armamentario* ocenjuje gostujočo razstavo *Flores in colores* o knjižnici novomeškega frančiškanskega samostana, ki je bila v Dolenjskem muzeju odprta med 23. marcem in 20. majem, ter njen katalog, za njim pa novomeški umetnostni zgodovinar Matjaž Brulc v prispevku *Sredi panteistične Arkadije* obravnava slikarsko razstavo *Potovanje junaštva* zagrebškega umetnika Tomislava Buntaka v nekdanji samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki. Novomeška etnologinja Alenka Lamovšek dalje v članku *Kam s kozolci* predstavlja pred kratkim izdano temeljno delo o dolenjskih kozolcih, knjigo *Kozolec na prepihu časa: Simončičev topolar v Bistrici na Dolenjskem* konzervatorja novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Dušana Štepca, v zapisu *Likovna, motivna in ustvarjalna pestrost* pa poročamo o

koloniji 8. novomeški likovni dnevi, ki je ob podpori Mestne občine Novo mesto in Dolenjskega muzeja med 7. in 11. majem potekala v novomeškem Jakčevem domu. Z deli omenjene kolonije, ki so jih v razstavišču Jakčevega doma pozneje tudi razstavili, je likovni urednik naše Rasti Janko Orač opremil njeno tokratno številko, medtem ko je njen zadnji prispevek – *Resnično se ni kaj dosti spremenilo* – namenjen razstavi karikatur, ki jih je novomeški karikaturist in fotograf Branko Babič narisal med letoma 1975 in 1991, predstavili pa so jih v Novem mestu in pozneje še v Metliki.

Rasto Božič

ODGOVORNI UREDNIK

Maja Kastelic, *OFELIJA*, 2012, olje na platnu, 70 x 100 cm

David Bedrač

✓ w

**NEKE TAKE MIMOBEŽNE RIME
(PESNIŠKI ODVODI)****I**

*Nebo, ki spuščáš se v dolino,
z oblaki se dotakneš mi srca,
kot pesek zgoščáš me v sipino,
ki siplje se na težki rob sveta.*

*Kako je teža mi, kako težko,
ko luknja je vse večja v meni
in ko ti rečem: »Ti, nebo,
nebo, v dolino svoje roke skleni!«*

*Kako težko, je teža mi,
ko jutro skrušeno čepi,
ob postelji ugasla luna
in zvok iz nične ptice kljuna.*

*Še težje je, če sploh mogoče,
nebo me zapustiti noče,
je v mene razprostrlo krila,
ko noč je suho luno zvila.*

II

*Je pesem, ki je ne napišeš,
jo slišiš skozi sebe iti,
ko kožo si s sveta obrišeš,
potrka, bliže moraš ji stopiti.*

*In slečeš se in nag pred njo stojiš,
pogleda te z očmi vesolja,
morda poljub iz črk dobiš,
morda prehodiš njena čutna polja.*

III

*Neskončnost je okusiti telo,
neskončnost je, ko ležeš na nebo
nekoga, ki ti drži srcé v rokáh,
le en pogled dovolj je, en zamah,*

*da srečno nadaljuješ pot,
da se oči razširijo v obsežni kot ...
Ker ko se žile vozljajo za žile,
takrat občutiš v nohtih žive sile,*

*ki te drobijo na kvadrate,
ki padajo iz glave pod podplate,
in uzklikneš srečen: »Ja, jaz ljubim!*

*Jaz ljubim tebe, ki mi srcé držiš!«
A včasih se ustrašim, da ne spustiš
srca na tla, da rekel bi – ničesar več ne ljubim.*

IV

*Takole ti sedim nasproti
in ti sediš nasproti meni,
krog naju premice in koti,
če moreš, v krožnico jih skleni.*

*Težko ukríviti je, kar je ravno,
zmehčati trdi kamen sline,
odbiti, kar je močno in mikavno,
od ognja ločiti strasti iz gline.*

*Takole tu sediva: a si ti?
Takole govoriva: a si ti?
Takole tu molčiva: a si ti?*

*Takole še umriva:
najprej jaz,
...
...
...
...
nikoli ti!*

Smiljan Trobiš

VEČER

*Jesenski dan preveša se v večer.
Vse ponehava. Sonce, veter, misel in jaz.
Počasi se bo noč zavlekla v dolino
in bom sprostil obraz. Zvezde čakam.
Tople zvezde iz jesenskega miru.
In njo, ki zanjo dan ohranil bo ponoči barve.
Svetlo bo drugače.*

BREZ STRASTI

*S čisto dušo bova žlahtnila svet.
Letela bo v višave
in se prebudila v modrini.
Brez poljubov me poljubljaš,
ljubezen ti kipi iz oči, z nasmehov in besed,
ki se ne dotaknejo nič zemeljskega
in jih ne more umazati nič.
Besede imajo zven,
ko imata duši zven ...*

ČAS VALOVANJA

*Dobrodošel trenutek miru,
ko ležejo vode.
Žarke so zbrale. Obračajo jih navzven
in jih dolgo oddajajo drevesom in travam.
Ko se vse poleže, še ptice
brez skrbi sedejo na veje in si čistijo perje.
Pride čas, ko le vetrček rahlo veje nad potokom
in je vse prav.*

POČITEK

*Boli me,
ko se vzpenjam vase.
Najbolje bo pasti*

*z viseče mreže
na vročem soncu
v visoko travo,
med rože,
na hladno zemljo.
Poljubil jo bom
blizu sonca.
In rože bodo sledile
plesu čebel.
Ostal bom tu.
Ponoči
bom gledal zvezde.*

KAKO JE LEPO OB NEKOM DIHATI ...

*...ki ne govori.
Ki ne hoče.
Samo tiha lučka tli
in nič ni nemogoče.
Čakam vihar.
Oblaki že silijo v nebo.
Vse bo drugače.
In presenetil me bo gospodar.
Tudi prav.
A zdaj je lepo,
zvezde so umirile svoj tek,
nobena ni zašla,
čas bo prinesel hudo,
tiho se bo spremenilo vse,
in takrat bom tiho ...*

Damir Šodan*

PETDESETA

*Po motivu Adama Zagajewskega
Prevedel Jurij Hudolin*

*oče in njegov oče
hitita po makadamu
v mesto na tekmo.*

*naokrog utripa poldan.
škržati cvrčijo v smrekah,
v travi se bleščijo steklaste kobilice ...*

*Mediteran,
kakršnega od nekdaj poznamo,
je še vedno tukaj.*

*malo bolj severno
sonce taboriščnikom trga zračne krone
in jih raztaplja*

*v znoju belih spodnjih majic
v otožni udarniški pesmi
vse tam*

*do sivih malteških dokov
in ledenih vrhov
Alteških gora.*

*nekje izza Žrnovnice
ded počasi kakor stari kuščar
naguba suho popokano čelo*

* Damir Šodan, pesnik, prevajalec in dramatik se je leta 1964 rodil v Splitu. Iz angleškega jezika in zgodovine je diplomiral na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Objavil je zbirke pesmi *Glasovne spremembe* (1996), *Srednji svet* (2001), *Pisma divjemu Skitu* (2009) ter knjige dram *Zaščitena Cona/Kajn ali njegov brat* (2002) in *Noč dolgih luči* (2009). Dramo *Zaščitena Cona* (1. nagrada na Natečaju za avtorje z območja bivše Jugoslavije na Dunaju leta 2000) je uprizoril zagrebški ansambel ZKM (2002) v režiji Dušana Jovanovića. Prevedel je vrsto angloameriških pesnikov in prozaistov (Charlesa Simica, Raymonda Carverja, Leonarda Cohena, Charlesa Bukowskega, Richarda Brautigana ...). Šodanova poezija je uvrščena v več izborov in antologij sodobnega hrvaškega pesništva. Sodeloval je na največjih mednarodnih pesniških festivalih v ZDA, Angliji, na Nizozemskem, Irskem, v Skandinaviji in na vseh vidnejših srednjeevropskih. Kot prevajalec za Združene narode zadnjih 15 let živi na Nizozemskem. (Opomba prevajalca)

*in žmiga,
ker ga žulijo pretesni čevlji,
ta prekleti par obutve,*

*ki ga deli s prvim sorodnikom,
orodjarjem,
ki iz prašne delavnice hidrocentrale*

*obsesivno krade
zarjavele klešče in železne žeblje
(čeprav še sam ne ve, kaj za vraga mu bodo!).*

*v istem času
v salonu na Dedinju
se Tito šali s tovariši iz ZK,*

*ko preizkuša novo, pocinkano,
kakor pasja jajca spolirano
stružnico.*

*razpotegnjenih lic
kakor pri Modiglianiju
rodovi vzdolž države gradijo socializem,*

*ki jih počasi, vendar dosledno
razjeda kakor kaplje žveplene
kisline.*

*toda v očetovi glavi
svet še naprej plivka in nabreka nedorečen
kakor prozorna meduza,*

*ko sanjari
o novem DKV motorju,
črnem in sijajnem*

*kakor petke Silvane Mangano
in močnem
kakor don Jerkova razprostrti habit.*

*v mislih
– ker si ne morem pomagati –
ves čas bedim nad tem mladcem,*

*kajti vem,
da je pred njim dolga
in negotova pot.*

rekel bi mu, naj se sprosti
in da bo vse slej ko prej prišlo na svoje
(ali vsaj na moje),

toda zadeva mi
enostavno ne gre od rok:
mogoče prav zato,

ker roke še nimam,
ker niti mene v zadovoljivi meri ni,
ker nisem – tukaj.

RAMONSI NA STENI V SPALNICI

za Majdo

Prevedel Jurij Hudolin

vsako jutro
najprej zagledam Dee Deejeve
očitajoče oči.

ne da bi bil človek moralist,
toda pogled starega džankija
preprosto kaže na določeno kvaliteto.

pride mi, da se moj dan začne tako,
da se najprej vsem lepo opravičim: od
roč v Ikeini vazi do pentekostne cerkve čez cesto.

toda na koncu se vseeno
kakor generacijski oportunist
vedno nekako spretno izvlečem.

nekoliko desno
je na zid naslonjen Joey.
izza črnih očal vedno enako nedorečen.

obsedenec s kolki ruske telovadke
in s frizuro nore učiteljice
ti sporoča kakor kakšen kosmati heraklit

iz Queensa,
da je vse pusta mena,
ki te lahko vsak trenutek ujame
kot kakšen mračen avatar ali mračna lista

*kakšne tajne sekte, ceba, ministrstva, kabineta
ali komiteja.*

*skrajnje levo
– lepa ironija –
se nahaja tisti naci – svizec Johnny,*

*ki mu na nosu piše, da je tukaj
(ne na zidu, temveč v bendu)
samo zaradi denarja, papirjev, avtorskih pravic in bivše Joeyjeve ženske,*

*zaradi katere je slednji svoj čas
napisal ganljivo
The KKK Took my Baby Away!*

*poleg njega je tudi dobrodušni Tamás Erdélyi
alias Tommy Ramone, ki je preživel holokavst, rojen v Pešti,
danes mandolist in vodja bluegrass benda,*

*drugače stabilna vertikala in zadnji član
prve postave velike četverke – po anketi časopisa Spin –
ob Beatlih največjega r'n'r benda vseh časov.*

*to so torej moje štiri jutranje perspektive:
štiri krat Wallace Stevensonovi črni lasje,
štiri zen – dovtipi moje žene,
ki jim skrbno skriva
nežno uporništvu svojih angloameriških
dekliških dni;*

*vse tiste nedolžne in žajfaste sanje
o popolnem svetu, kjer Courtney
še vedno ljubi mrtvega Kurta kakor Amfortasa,*

*kjer se pesnica Anne Lauterbach
do zlega boga prenareja
kakor eterična esenca manierizma,*

*in Germaine Greer živi na posestvu
na treh jutrih z dvema psoma, s šestnajstimi gosmi
in fluktuacijskim številom golobjih kril,*

*temu svetu, tako oddaljenemu
od mojih balkanskih škrbastih diatoničnih
harmonikarjev in njihovih koljaških vzklikov,*

temu svetu, kjer je pousem naravno

*da maturantke sanjajo modre in dragocene
zaročne prstane, razkričano*

*in sanjsko, kičasto in trajno, in veliko
kakor predverje Fitzgeraldovega Ritzza,
čeprav gre v temelju zgolj za tranzicijske objekte,*

*kakor pravijo psihologi, ki jim oviramo,
da tej sladki ptici mladosti ne našpiči perja,
da nam za vedno ne obrne svojega gibkega hrbta.*

Jw

Miha Mazzini*

HREPENENJE PO ANGELU

Vsakič, ko je vstopal v kopališki bazen, ga je presenetilo, da se voda zaustavi ob njegovi koži. Trenutek, ko se je potopil in odprl oči, sekunda motnosti, občutek, ki ga dolgo ni prepoznal kot hrepenenje, ki mu spere kožo, meso, kosti in ga raztopi v svetlobo.

Podobno odplavljanje je videl na obrazih pacientov, ki jih je anesteziiral. Nekateri so obtičali v njem, kot bi se upirali zdrsniti naprej, drugi so le zaprli oči in zmeščali obraze. Njegov najljubši trenutek. Zbujanje je bilo pravo nasprotje: dolgo, zmedeno, kot bi duša poskušala spet obleči telo, ki ga je že prerasila.

Med popisom prebivalstva je v rubriki veroizpoved izbral agnostik.

Ni opazil, da je izgubil košček celofana, v katerega je bil zavit sendvič. Za hrbtom je zaslišal stok in videl temne lase, spete v čop, sklonjen hrbet v modri halji, roko, ki je pobrala odpadke, in telo, ki se je dvignilo. Obraz čistilke, grd, pretiranih potez, ki so se sestavljale v zemljevid neprehodne dežele. Misel, da verjetno ni tako stara, kot je videti.

»Oprostite,« je rekel in čvrsto pritisnil ostanke omota k sendviču, ki ga ni več vabil.

Zdravniki so se v kavarni pogovarjali o stavki. Sestre tudi, a v dežurnih sobah. Čistilke so pred seboj molče porivale nosilce s krpami za čiščenje tal.

»Simon,« je telefonirala mama, »oče praznuje šestdesetletnico in ...«. »Ne,« je rekel in prekinil, še preden se je njegov izdih dotaknil slušalke. Pred leti si ni upal niti dvigniti, a zdelo se mu je, da postaja močnejši.

Predem bi odšel domov, je hotel še na stranišče. Znova tista čistilka, ki je ravno pomila tla. Sklenil je zdržati.

Plačilni list mu je vedno zbudil spomin, da je šel študirat medicino, ker je hotel pomagati ljudem. Verjetno je eden redkih med sposobnimi te generacije, ki je ostal v Sloveniji. Spraševali so ga, zakaj ne odide, stoletja strokovnjaki že zapuščajo to deželo, ki je pomešala enakost in enakopravnost, kjer je razlika med najvišjo in najnižjo plačo ena proti štiri in ki malikuje fizično delo ter zaničuje vse, kar ne pušča žuljev. Nikoli ni imel tako bližnjega prijatelja, da bi jim lahko razložil občutek plačilnega lista: vedenje, da dobi ravno dovolj za golo preživetje. V državi, kjer ima vsak vsaj dve službi, so zdravniki pač delali popoldne na zasebnih klinikah in ponoči dežurali, česar ni počel. Pomanjkanje denarja je kislina, ki te ogoli do bistva.

* Iz zbirke *Polni koledarji, prazni dnevi*, ki bo izšla pri založbi Goga.

Predstojnik se je s členki podrgnil po belem strnišču in glasno vdihnil skozi nos, ki je bil ukrivljen, kot bi hotel vohati le svoje od športa in kozmetike negovano telo, ki je dobro skrivalo leta.

»Kolega,« je začel, »če smem ... ?« Ni čakal potrditve. »Kot veste, se vidni živec razdeli na dvoje. En del gre v zatilni del možganov in od tam naprej v zavest, drugi zavije dol, v možgane, ki smo jih podedovali od živalskih prednikov. Ta del je za pol sekunde hitrejši od gornjega, kar je znano. Zdaj pa, kolega« Novo praskanje po kratkih dlakah. » ... presegam meje znanosti, a izrekam nekaj, v kar trdno verjamem: ko gledamo, gledamo dvojno; najprej kot žival, čez pol sekunde kot človek. In«

Spustil je roko na mizo in prestavil svinčnik v skodelico z logotipom farmacevtskega giganta. Klimatska naprava se je vključila in ju posula z mrazom.

»Vidim,« je nadaljeval, »sprašujete se, čemu vam to pripovedujem. No ... , če se vrnem k temi: ko nekoga prvič vidimo, ga torej pol sekunde gledamo kot žival. Z instinkti. Veste, to je mogoče trenirati. Izboljševati. No, menim, da sem pri svojih letih že kar spreten.«

Samozadovoljen nasmešek mu je gubajoče prešel ustnice.

»Skratka, hotel sem le reči, da se za vsakega, ki ga srečam, zapomnim prvo, instinktivno sliko. Kolega, vem, da vas denar ne zanima. Imam pa prošnjo. Zvečer imamo operacijo in nimamo anesteziista, zbolel je. Bi vskočili?«

»Ampak saj na urniku ni«

Predstojnik je popeljal levo dlan nad mizo, kot bi gladil mačji hrbet.

»Ni,« je potrdil in čakal doumevanje v Simonovih očeh. Nato je prikimal in dodal:

»Seveda plačamo, a gre predvsem za uslugo. Dober človek ste, in zato sem vas sklenil prositi.«

Nasmešek.

»In ja, seveda, v stiski smo.«

Simonova glava se je dvigala skupaj z vdihom, pripravljen je bil reči ne, nato je v spominu zaslišal stok čistilke, ki pobira celofan, in pomislil je na njen plačilni list, dvakrat nižjo vsoto, ki jo verjetno deli z možem in otroki, medtem ko je on sam.

»Ja, pridem,« je rekel.

Predstojnik se je vidno oddahnil. Simon je dodal:

»Denar je ... na roko?«

»Da, seveda.«

Presenečen pogled, kot bi živalski deli predstojnikovih možganov hoteli več časa zase.

Simon je seveda vedel, da se del državne bolnišnice zvečer spremeni v zasebno kliniko, na kateri operirajo paciente, ki plačajo z gotovino in tako preskočijo čakalne dobe, dolge tudi po več let. Osebjem si denar razdeli in zanje je plačilni list le potrdilo o žepnini. Nikoli prej ga niso vabili medse, in kadar je šel mimo ter so se dogovarjali o delu na črno,

so obmolknili in počakali. Simonu je prijalo, rekel si je, da čutijo svetlobo v njem in bežijo pred njo.

Nocoj ga bodo obkrožali in mislili, da jim je enak! Prezirljivo je nagrbnčil ustnice.

Začutil je bankovce v kuverti in predstojnikov pogled, ki ga je še vedno vrtal. Poslovil se je in šel. Hotel je pustiti denar v omarici, a se je premislil in ga odnesel.

Dolgo ni mogel zaspati, četudi je bil utrujen od dneva in dodatne operacije. Želel si je ženske, a med utrinki spominov na nekdanje ni našel niti ene, ki bi se je lahko oprijel. Odpadle so kot vse ostalo, kar mu je bilo odveč na potovanju vase.

Čistilka je smrdela. Prisilil se je in se ji še bolj približal, že čez mejo vljudnosti. »To je za vas,« je rekel in ji izročil kuverto.

Naslednji dan ga je ustavila in mu hotela poljubljati roko. Iztrgal se je, dvignil kazalec in odločno dejal: »Ne!«

Ko mu je predstojnik ponudil novo operacijo, jo je odklonil, četudi brez dvignjenega prsta.

Dva tedna kasneje ga je čistilka ustavila in mu pokazala sliko fantka z velikimi temnimi očmi in pod nosom razmazanim smrkljem. Zaihtela je in vsakič, ko se ji je telo streslo, je iz njenih oblačil primezel že davno vsrkan znoj. »Bolan je ... bolan ... kašlja ... moral bi na morje ... «

»Zakaj?« je vprašal predstojnik in zanimalo ga je tako močno, da se je pozabil praskati po strnišču, »Zakaj ste privolili prvič, česar nisem pričakoval, potem ne več, zdaj spet?«

»Rabim denar.«

»Aha,« ne prav prepričano.

Deklica na sliki je nosila razcapano majico in pestovala desni komolec. Čistilkine poteze so pod solzami otekle in drhteče ustnice so komaj povedale, kako zelo se iz njene hčere norčujejo, ker je tako slabo oblečena.

Mož je bil invalid in rabil bi voziček.

Simona so začeli dajati na sezname večernih operacij že brez vprašanja.

Dvojčka na sliki sta ležala na povijalni mizi, zbiti iz desk, in se nemo drla. Čistilkine oči so gledale Simona kot črni luni iz dna vodnjaka. »Na biciklu jih vozim v vrtec. Na biciklu! Čez par mesecev bo zima! Mi pa na biciklu! Pa otroci v šolo! Pa mož invalid! O, ko bi imeli avto! Vsaj na obroke, vsak mesec ... «

Neuradna izmena se je zbrala v zaprti kavarni. Predstojnik se je odkrehal, počakal na pozorno tišino in začel: »Dobil sem namig, da lahko pričakujemo inšpekcijo. Do nadaljnjega delamo le ... redno delo.« Ena od sester je potihoma zaklela in šepnila, da si je ravno kupila pomivalni stroj na obroke. Simon jo je pomilujoče pogledal in se spomnil, kako je bil tudi on še pred leti vezan na materialne dobrine. Prijalo mu je v sebi čutiti sadeže poti, ki jo je prehodil.

»Kako mislite, gospod, ta mesec ni denarja? Ampak avto je treba plačati! Drugače ga bodo vzeli! Moji otroci ... mož ... gospod, gospod, ne bodite taki ... hudobni ... gospod doktor, brez vas ne moremo živeti, vi ste naš angel!«

Pomislil je celo na očeta. Nikoli!

Poza je padla s predstojnika tako temeljito, da ga je Simon komaj spoznal v prestrašenem moškem pred seboj.

»Kolega, kaj pa počnete? Prišlo mi je na uho, da boste danes zvečer imeli operacijo? In da ste prosili kolega kirurga, ki nima izkušenj ..., absolutno nima dovolj izkušenj! Te dni zagotovo pride inšpekcija! Kaj vam je?«

»Potrebujem denar.«

Predstojnik se je nagnil naprej:

»Je mogoče, da sem vas tako napačno ocenil? Še nikoli ... , nikoli.«

Ni mogel odtrgati pogleda s Simona. Očitno ni prebral ničesar, kar ga je razburilo:

»Da ste vi pohlepni! Nikoli si ne bi mislil! Čeprav ... vaš oče pa je obogatel v tistih letih, ko je propadel socializem«

Simon je vstal tako sunkovito, da je stol treščil ob tla.

»Ne drznite se me primerjati z očetom!«

Tudi predstojnik je planil pokonci:

»Kaj pa naj si mislim? To, kar počnete, je samomorilsko! Kaj drugega vas lahko žene?«

»Dobrota.«

»A?«

Tišina. Kljubovalen Simonov nasmeh, zbežan predstojnik.

»Kako mislite, dobrota? Lahko vas odpustijo, celo zaprejo, če bo šlo kaj narobe s pacientom. Zato ker rabite denar. Nikoli vas nisem ocenil za pohlepnega!«

»Moj pohlep je pohlep po dobroti. Vi tega ne morete razumeti. Nisva na isti ravni.«

Predstojnik se je odmaknil do roba mize.

»Kdaj pa so se vam prvič pojavili ti simptomi? Lahko govorim s prijateljem, ki«

»Ni treba, hvala. Z denarjem pomagam revnim, le zato gre.«

»Hočete reči, v dobrodelne namene?«

Simon je prikimal.

Predstojnik je zmajal z glavo: »Počakajte kolega, to pa«

»Sem rekel, da ne boste razumeli. Dobro veste, kakšne plače imamo brez dela na črno. In da je v tej bolnišnici osebje, ki ima trikrat nižjo plačo. Kako preživijo oni? Ste se kdaj vprašali? Ne zanima vas! Jaz imam vse, kar potrebujem, in preveč! Navdaja me ponos, da lahko pomagam siromakom!«

Predstojnik ga je dolgo gledal, nato počasi sedel na rob mize. Papir je zašumel pod haljo.

»Zmotili ste se, kolega, zmotili. Mislite, da je tisti, ki je reven, samodejno tudi dober. Ampak pohlep, tako kot napuh ... » hitro je prebli-

snil Simona, »... je v vseh nas. Nekateri le nimajo priložnosti. Če jo dobijo, se ne znajo ustaviti.«

Simon se je glasno zasmel.

»Kakšna neumnost!« je dejal in se obrnil.

»Kolega, prosim, samo nekaj!« je preplašeno zavpil za njim predstojnik.

Simon ga je pogledal preko ramena:

»Ne skrbite zase. Osebje ve, da operacijo organiziram jaz, in če pride inšpekcija, bom prevzel vso odgovornost.«

Eden redkih užitkov, ki si jih je čistilka v svojem trpečem življenju lahko privoščila, je bil občutek težnosti, ki jo je pritisnil ob sedež, kadar je pohodila pedal za plin. S kotičkom očesa je zagledala Simona na drugi strani ceste in mu pomahala, a je ni videl. Vračal se je v službo na kolesu, sklonjen je gonil proti močnemu vetru, z odpetim temnim plaščem, katerega škrica sta plapolala za njim.

ALFRED IN SIN

Že kot otrok je Alfred vedel, kaj bi rad počel v življenju. Mama mu sprva ni verjela, vodila ga je na igrišče, v slaščičarne, na obiske, on pa se jo je vedno bolj čvrsto oklepal in ponavljal:

»Mami, a lahko ostanem doma in gledam televizijo?«

Vse šole, v katere ga je mama vpisala, je opravil z odliko, a v prostem času je sedel na kavču pred televizorjem in v desnici držal daljinec, čeprav ga je le redko uporabil. Ko je dopolnil trideset, je mamo zaskrbelo, ker nima prijateljev in predusem ne dekleta, zato se je na internetu pretvarjala, da je on in mu je organizirala zmenek. Alfred jo je ubogal in celo precej prezigodaj prišel v luksuzno restavracijo, kjer mu je natakar pričel recitirati seznam vin, med katerimi naj se odloči. Kot vedno v takih primerih se je Alfredu življenje zazdelo preveč prostrano, s premnogimi odločitvami, da bi jih zmogel. Natakarju je dejal, naj izbere kar on, ko pa je dolg predpanski izgubil za pultom, je hitro stekel nazaj domov.

Mama je kmalu odnehala in sina ni več nadlegovala. Tolažila se je s tem, da so tudi ostali sinovi doma, četudi se bližajo že štiridesetim, le da raje sedijo pred računalnikom in se hvalijo, koliko ljudi poznajo. Njen Alfred je pač bolj introvertiran in mu je ljubši televizor.

Kap jo je zadela, ko je Alfredu prinašala kosilo. Žvenket posode je zadonel kot gong, ki je najavljal težke čase.

Ko je zmanjkalo maminih prihrankov, je Alfred skoraj povsem utišal zvok, a kljub temu je stanodajalec pričel razbijati po vratih in zahtevati plačilo. Moral je v službo. Ker je imel zelo visoko izobrazbo, so ga zaposlili v tehnološko naprednem podjetju. Sedel je za računalnikom, in če se je na zaslonu prikazal modro pobarvan dokument, je pritisnil tipko plus, kadar pa rdeč, pa minus. Nadrejeni ni mogel prehvaliti njegove zbranosti in vestnosti.

Po dveh mesecih in pol pa so se pokazali stranski učinki. Zvečer je gledal televizijo, ko se je kanal kar nenadoma preklopil, obstal za sekundo in se vrnil na izhodišče. Pomislil je, da se je pokvaril televizor, nato pa je pogledal svojo desnico, ki je brez njegove volje na daljincu izvajala iste gibe kot v službi. Poskusil je sedeti praznih rok, a se je brez daljinca počutil golega in votlega.

Najprej je odšel na bolniško, po njej pa se v službo ni več vrnil.

Stanodajalec je spet pričel razbijati po vratih.

Po televiziji so iskali udeležence resničnostnega šova. Obetali so visoko nagrado in Alfred se je prijavil.

Pred komisijo mu je slabo kazalo, saj je večinoma gledal v tla ali pa bežal z očmi preko časopisnih izrezkov, s katerimi so bili polepljeni zidovi.

Vprašali so ga, kaj je na njem tako posebnega, da bi prepričal gledalce, in slišal je enega od članov komisije vzdihniti, da izgubljajo čas s temle, občutek nezmožnosti in nesposobnosti ga je povedel do prisluha razbijanja po vratih in vpitja o stanarini, oči so gledale sliko neke angleške gospodične, ki je pred kamerami umrla, in Alfred je prvič zamrmral, potem pa glasneje ponovil:

»Na smrt sem bolan.«

»O!« je rekla komisija in staknila glave. Slišal je izraze, kot so prime time, media plan, telemetrija in podobno, potem pa so ga s sladkim glasom vprašali, koliko mu še ostane.

Zmignil je z rameni.

»Boste zdržali do petnajstega naslednji mesec?«

»Bom.«

»Pa bi umrli pred kamerami?«

»Če že moram ... «

Tako je Alfred postal slaven. V studiu so naredili bolniško sobo, vanjo postavili posteljo, ki so si jo sposodili v bolnišnici, oblekli Alfreda v črtasto pižamo, mu nataknili gumijaste sandale ter ga večinoma pustili ležati in gledati televizijo, tudi samega sebe, kadar je bil na sporedu.

Kmalu pa ga je poklical glavni producent in žalostno odkimaval z glavo:

»Kar odkrito vam bom povedal. Gledanost je slaba, vaše umiranje ... je ... kako naj rečem ... zelo netelevisijsko. Mi moramo gledalcu dati razburjenje, ki ga doma nima. Vi pa ... Razmišljamo, da bi prekinili pogodbo.«

Alfred je osramočeno sklonil glavo. Smrt je bila še nekaj iz življenja, kar ni bil sposoben zadovoljivo opraviti.

Producent ga je pustil trpeti, potem pa dodal:

»Smo pa dobili zanimivo pismo. Vaš sin se je oglasil.«

»A?«

»Sin, sin!«

»Nimam sina.«

»A, dajte no! Izgubljeni sin. Njegova mama vam zanj ni nikoli povedala.«

»Ampak ...«

Producent ga je ustavil z dvignjeno roko:

»Rad bi se srečal z vami, preden umrete. To bi poživilo oddajo! Se bomo kar lotili pisanja scenarija in priprav, če hočete svoj denar.«

»Ampak ...«

»Dosti tega ampak! Organiziral vam bom sestanek s sinom, pa se na samem zmenita in ampakajta. To je vse, kar lahko naredim, ali pa prekine-mo pogodbo. Pred kamerami pa hočem dramo! In jo bomo tudi naredili!« Naslednji dan so Alfreda povabili v prvo nadstropje, kjer ga v pisarni čaka sin. Ko je Alfred vstopil, je mladenič poskočil in zakrilil z rokami ter pričel recitirati na pamet naučen govor:

»Dober dan, gospod, vem, da me ne poznate, ampak, sem vaš sin.«

Pri vejici je šel z glasom in brado gor, pri piki pa dol.

Alfred je poskušal zanikati, a ga mladenič ni pustil. Droban in koščen je poplesaval okoli dolgega in mehko okornega Alfreda ter neprestano govoril.

Ko se je končno zataknil z vdihom ob napačnem ločilu, je Alfred zmogel reči:

»Jaz sem še nedolžen.«

Mladeniču je govor izpuhtel in roki sta mu padli ob telo.

»A čisto?«

Alfred je prikimal. Molčala sta.

Mladeničev glas je zvenel visoko in jokajoče.

»Po televiziji ste z gledali tak možakar ... pa se gotovo ne spomnite vsake ... sem mislil ... da ste jih imeli veliko ...«

»Saj bi,« je rekel Alfred, »ampak nisem utegnil, ker sem gledal televizijo.«

»Jaz sem pa pel. Vadil sem pred ogledalom. Rad pojem, veste. Zato sem prišel ... Rad bi vas nekaj prosil.«

Spet se mu je zataknilo:

»Eeee ... Da bi se delali, da ste moj oče in me prosili, če vam zapojem. Ker ne bi radi umrli, preden ne slišite sina peti. Da bi vam jaz pel, vi bi mi pa umrli v naročju. A bi vam bilo to zoprno?«

Alfred je razmislil in odkimal:

»Ne, pravzaprav ne. Ko gledam televizijo, se zamotim, pa ne slišim toliko okolice. Ne, ne bi me motilo vaše petje.«

Mladenič je plosknil:

»Meni bi pa toliko pomenilo! Kakšen začetek kariere! Zmerom sem si želel, da bi me imeli vsi radi! Da bi ljudi napolnil s čustvi, z ljubeznijo do mene. Ko grem na oder v svoji vasi, na karaoke, pa jih gledam pred sabo in si govorim: radi me imejte, radi me imejte! Zdaj bi me pa cela država imela rada in vi bi mi to omogočili!«

»Jaz sem si pa vedno želel le v miru gledati televizijo. Svet je prevelik zame. Hočem gledati tuja življenja, ne pa se ukvarjati s svojim! Hočem biti nekdo drug in pred televizijo sem lahko kdorkoli. Pa mi ne dajo miru! Stanarina, hrana, denar, samo denar!«

Mladeniču so se razširile oči in videti je bilo, da je dobil idejo:

»Saj bi vas jaz preživljal! Po oddaji bom slaven in vam bom jaz plačeval! Kot sin bom skrbel za vas! Lahko boste mirno gledali televizijo!«

»A res? Če vam umrem kot oče?«

»Ja! Ja!«

Dolgo sta se gledala, nato pa sta počasi, počasi iztegnila desnici in se rokovala.

Zdelo se jima je, da sta do sedaj gledala le slike ljudi, tokrat pa sta prvič uzrla pred seboj človeka. Ganilo ju je do solz.

»Ne morem verjeti,« je rekel mladenič, »Prišel sem po očeta, našel pa sem človeka, ki me razume.«

Iztegnila sta še levici in se prijela tudi zanje. Se potegnili skupaj in stisnila v objem.

»Oče!« je dahnil mladenič.

»Sin!« je šepnil Alfred.

*

V naslednji oddaji je Alfred umrl. Ležal je sinu na kolenih, koreografi so ju postavili v pieta položaj, za njima so splekli neonske vence različnih

barv, razpostavili pomožne vokale in plesalce, ki so se dostojno premikali, medtem ko je sin pel.

Ko je pomočnica režije v ozadju dvignila tablo, na katero je s kredo napisala SMRT, je Alfred spokojno zaprl oči.

Kljub izjemni gledanosti in medijski odmevnosti je naslednji dan spet sedel v pisarni glavnega producenta, ki je jezno topotal z dlanjo po mizi.

»Z vami so pa res same težave! Kaj naj naredim? Gledanost je bila fenomenalna, ampak vi ste živi! To je resničnostni šov, ni laž! Mi smo informativni kanal, ne Hollywood. Kaj zdaj? Naj vas dam ubiti? Naj vas tožim? Naj vas ...«

O, ne, je pomislil Alfred, smrt je bila tako lepa, zdaj pa sem spet vržen v življenje. Same odločitve!

»Kar vi izberite,« je zašepetal.

Tako se je Alfred znašel pri lepotnem kirurgu, s pogodbo o zamenjavi identitete v žepu. Kirurg se ga je dolgo ogledoval in mučen trenutek, ki je Alfreda spet napravil povsem nemočnega, je nastopil, ko ga je začel spraševati po željah. Predlagal je vse mogoče rimske nosove, grške obrvi, slovanske ličnice, Alfred pa si je le želel sedeti doma pred televizorjem. Nazadnje je obupal tudi kirurg in poskušal poiskati najmanjši skupni imenovalc, h katerim pridejo k njemu vse stranke: radi bi bili videti mlajši in podobni kaki slavni osebi.

Po operaciji se je Alfred, povit kot mumija, končno lahko usedel na domači kavč in prižgal TV. Gledal je po mili volji, picerija iz sosesčine mu je vsak dan dostavila hrano, stanodajalec se ni več prikazal, saj je Alfredov slavni sin držal obljubo.

»V rajnu sem,« je mnogokrat pomislil Alfred, »življenje se je zame srečno končalo. Mar res zadostuje, da si zaželim in se vesolje ukloni, da bi nam ustreglo?«

Ko je končno snel povoje in se pogledal v ogledalo, se mu je zadovoljstvo le še potrdilo. Kirurg je za osebo, po kateri je oblikoval obraz, izbral slavnega pevca, za katerega ni vedel, da je Alfredov najdeni sin. In tako je Alfred poslej sedel pred ekranom s sinovim obrazom, in kadar je zaslon potemnel in je lahko v njem zagledal odsev svojega dobrotnika, se je nasmehnil. Najraje pa je gledal poročila zvezdniške kariere sina, njegove poroke, uspehe, ločitve, zdravljenja odvisnosti ...

S tujim obrazom je gledal svoj obraz na tujem življenju in užival.

Milan Erič, *NOU MEJST*, 2012, tuš in akril na papirju, (3x) 70 x 100 cm

Dr. Josip (Jožef) Režek (1883–1966)

V najbolj severovzhodnem delu Bele krajine, kjer se slovenska zemlja globoko zariva v Hrvaško, žumbersko območje, počiva na 526 metrih nadmorske višine gručasta vas Krašnji Vrh s cerkvico Sv. Trojice. V tej vasi, v hiši s številko 11 (takrat št. 13), je prebivala družina Režek.

Rojstne, poročne in mrliske knjige v arhivu nam razkrivajo imena Režkovih do leta 1785. Kot mnogi sinovi in hčere slovenskih kmetov si je moral tudi Režkov podmladek poiskati kruha v svetu, ker doma za vse ni bilo prostora. Med njimi so bili tudi štirje nadarjeni sinovi dveh generacij te zanimive družine. Peter Režek (1837–1919) se je rodil Janezu in Katarini Režek. Postal je duhovnik in služboval v Starem trgu ob Kolpi. Poleg duhovniškega delovanja je veliko skrb posvečal tudi šolstvu v Beli krajini.

Najmlajši sin v družini Janeza in Katarine je bil Juraj (Jurij) Režek (1854–1942). Bil je šolnik, šolski nadzornik v Ljubljani in član ljubljanskega mestnega šolskega sveta. Kot zaveden Slovenec si je prizadeval za uveljavitev slovenščine v šolstvu.

Tretji brat, Janez, rojen leta 1831, je nasledil domačijo na Krašnjem Vrh. Poročil se je s Katarino Nemanič. Leta 1867 se jima je rodil tretji otrok Anton Ivan Režek (1867–1946), ki je postal duhovnik in slovenski misijonar v Severni Ameriki. Pod njegovim vodstvom so zgradili več cerkva, šol in drugih zgradb. Posvečal se je tudi zgodovino-pisju. Napisal je mnoge članke, razprave in knjige, za kar mu je univerza v Marquettu podelila častni doktorat prava.¹ Prav on je finančno podpiral študij svojega mlajšega brata Jožefa.²

¹ Ivan Nemanič, Pomembni možje rodovine Režek s Krašnjega Vrha, v: Arhivi 28, št. 2, Ljubljana 2005, str. 175–182.

² Vir: Metka Popivoda, Zgornje Pirniče.

Spominsko ploščo na cerkvi Sv. Trojice na Krašnjem vrhu so odkrili leta 2004. (Foto: Jakob Polenšek)

Najmlajši sin Janeza Režka in Katarine Nemanič, Jožef, pozneje dr. Josip Režek, se je rodil 5. marca leta 1883. Po osnovni šoli – peščil je v Metliki – je zaradi nadarjenosti nadaljeval šolanje v gimnaziji v Novem mestu. Maturiral je v šolskem letu 1903–1904. Sprva je študiral na Dunaju, nato pa v Pragi.³ Na Dunaju je prijateljeval tudi z Ivanom Cankarjem, in kot je sam povedal, »so ga takrat bolj pili, kot študirali«⁴.

Njegov študij se je zavlekel tudi zaradi prve svetovne vojne, tako da je diplomiral šele 28. maja leta 1920 na Pravni fakulteti v Ljubljani. Med prvo svetovno vojno je bil na fronti v Dolomitih. Kot pravnik so ga dodelili vojnemu sodišču pri glavnem štabu. Po vojni je bil sprva odvetniški pripravnik v Novem mestu in se je nato kmalu uveljavil kot odličen odvetnik. Na sodišču je zagovarjal tudi mnoge Belokranjce, ki se ga še danes spominjajo. Imel je hčerko Juto, v zakonu s Pavlo

³ I. Nemanič, Pomembni možje, str. 180.

⁴ Vir: M. Popivoda, Zgornje Pirniče.

Zurc pa je dobil še sinova Boruta (ki je tudi postal odvetnik) in Gorazda.⁵

Dr. Josip Režek s sinovoma in psom. (Fotografijo hrani Majda Zurc, Novo mesto.)

Med letoma 1924 in 1935 je advokat dr. Josip Režek kot pripadnik liberalnega nazorskega kroga županoval v Novem mestu. Na novo izvoljeni občinski odborniki so ga 24. februarja leta 1924 izvolili za novomeškega župana. Da je bil zagrižen liberalec ter verjetno velik politični nasprotnik klerikalizma na Slovenskem, pa priča piker prispevek v katoliškem časopisu Slovenec, ko so Karla Čerina, prav tako leta 1924, imenovali za kapitelskega prošta:

»Novemu proštu so se poklonili zastopniki uradov (razen pošte), dalje deputacije cerkvenih in naših prosvetnih organizacij. Izjemo je delalo mestno županstvo, ki ni poslalo nobenega reprezentanta. Za našega župana dr. Režka so pohodi Sokolov

in prenašanje kakega člana sokolstva⁶ mnogo važnejše prilike, da jih imenom občine pozdravi, kot pa prihod cerkvenega dostojanstvenika. Sploh je pa že stara pesem, da novomeški župan rad ustrelji kako nerodno. Stari očka Štembur so svojega zeta sijajno upeljali v županske posle.«⁷

Na predvolilnem shodu za občinske volitve leta 1927 pa je navedeni časopis poročal: »Pretekli petek 27. maja je bil shod SDS pri Fabjanu. Udeležili so se ga pristaši raznih strank. Kakor smo doznali, je na tem shodu govoril župan dr. Režek čez klerikalce.«

Dr. Josip Režek je bil kot župan zaslužen za uspešno delovanje *Stavbne zadruge uslužbencev in upokojencev Novo mesto*, ki so jo ustanovili leta 1927, da bi z gradnjo stanovanjskih hiš ublažili veliko pomanjkanje stanovanj v mestu. Občina je namreč po izredno nizki ceni (dinar za kvadratni meter) prodala svoje zemljišče nad gimnazijsko stavbo in ob njej, zadržnikom, ki so nameravali graditi. Prav tako je zadrugi zagotovila tudi poroštvo za posojilo, ki ga je ta najela za gradnjo naselja.⁸

Da bi se oddolžili županu, so stanovalci na novo zgrajene tako imenovane uradniške kolonije⁹ leta 1930 v anketi, ki jo je glede imenovanja novomeških ulic in cest med meščani izvedla občina, predlagali, naj se njihova nova ulica imenuje po tedanjem županu¹⁰, kar se je z odlokom sreskega načelstva 13. decembra 1930 tudi zgodilo. Po vojni so cesto dr. Režka preimenovali v Cankarjevo ulico.

Ko govorimo o dejavnostih občinskega mestnega odbora za časa županovanja dr. Josipa Režka, ne moremo mimo projekta izgradnje novega šolskega objekta, ki mu je bilo naklonjeno tudi mestno javno mnenje. Mestni odbor je na seji 26. aprila 1927 sklenil, da podpre maksimalistični program izgradnje novega šolskega poslopja, ki bo zadostovalo potrebam deške in dekliške ljudske šole, novi

⁶ Avtor članka meri na slavnostni sprejem olimpijskega zmagovalca Leona Štuklja, ko so ga 27. julija leta 1924 bratje sokoli nosili na ramenih in ga je dr. Režek na Glavnem trgu v Novem mestu pozdravil z zdaj že znamenitima besedama »Ave triumphator«. (Slavko Dokl, Utrip nekega časa II, Kočevje 2003, str. 41–42.)

⁷ KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, Slovenec (?), št. 228, Novo mesto 1924.

⁸ Prav tam, Slovenec (?), št. 125, Shod SDS, l. 1927.

⁹ Prav tam, Slovenec (?), št. 98, Stavbno gibanje, l. 1927.

¹⁰ Vir: Igor Vehovec, Novo mesto.

⁵ I. Nemanič, Pomembni možje, str. 180.

Novomeški občinski odbor, izvoljen leta 1933. V sredini sedi dr. Josip Režek, levo ob njem Josip Paučič, nato Karol Jevšček. Desno od župana sedita Edmund Kastelic in Andrej Agnič. Za Jevščkom stoji Otmar Skale, levo od tega pa Janko Krajec. (Fotografijo hrani Juri Paučič, Ljubljana.)

meščanski šoli, vrtcu, telovadbi, šolski polikliniki, dijaški kuhinji in po možnosti nameravani gospodarski šoli.

Nad gradbenimi deli je ves čas vneto bdel posvetovalni stavbni odsek občinskega odbora in se vanje dejavno vključeval. Stavbo so uradno prevzeli 3. septembra 1929. Novo mesto je tako dobilo za tiste čase najmodernejše šolsko poslopje v Sloveniji in eno najmodernejših v državi.¹¹ Danes je v njem Osnovna šola Center Novo mesto.

V burnih časih svetovne gospodarske krize, po uvedbi oktroirane kraljeve ustave, v dobi navideznega parlamentarizma ter protesta v obliki tako imenovanih punktacij ukinjenih opozicijskih meščanskih političnih strank, je župan dr. Režek, pristaš edine, legalne, vladne stranke JRKD (Jugoslovanska radikalna kmetijska demokracija), 17. januarja 1933 takole ocenil aktualne politične razmere: »V času, ko zločinskim

nakanam zunanjih sovražnikov Jugoslavije dajejo potuho tudi v domovini nekateri voditelji bivših političnih strank, ki skušajo zlorabiti težko gospodarsko in socialno preizkušnjo našega naroda, [je] umestno in neobhodno potrebno, da tudi občinski odbor zavzame svoje stališče, in iznese javno besedo [...]«¹²

Župan je prebral in predlagal občinskemu odboru sprejetje naslednje resolucije:

I.

1. decembra 1919 smo Slovenci, Hrvati in Srbi po svobodnem sporazumu opolnomočenih narodnih predstaviteljev definitivno in za vsikdor rešili vprašanje naše državne skupnosti. Zato o tem vprašanju ne prepuščamo nikake debate več ter odločno odklanjamo lahkomišelnosti zahteve, naj bi se vrnili v kaotično stanje negotovosti pred 1. decembrom 1918. Obsojamo in pobijamo vsako stremljenje, ki je naperjeno proti državni skupno-

¹¹ SI – ZAL, NME 5, šk. 127, p. e. 207-208, in KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina, šk. 203, fasc. 1, Slovenec, št. 238, Občinska seja v Novem mestu, 1930.

¹² Bogo Komelj, Visoki jubileji, Novo mesto 1979, str. 42–49.

sti, zlasti zato, ker vidimo v jugoslovanski državni skupnosti edino jamstvo za narodni obstoj vseh Slovencev ter za neoviran razmah slovenske kulture in vseh drugih panog našega javnega življenja. Razkosavanje velike Jugoslavije na več malih samostojnih edinic bi značilo nevarnost za obstoj države ter s tem nevarnost novega suženstva Slovencev pod tujim jarmom ob enem pa tudi nevarnost za težko doseženi evropski mir.

Združitev vseh Slovencev je najsvetejši ideal ne le vseh Slovencev, marveč ideal vseh Jugoslovanov. Zato odklanjamo in obsojamo zlorabo tega vzvišenega ideala po posameznih politikih v strankarske svrhe.

II.

Izrekamo kralju Aleksandru in njegovemu kraljevskemu domu neomajno zvestobo in ljubezen ne-le zato, ker nam to veleva čut hvaležnosti za večne zasluge, ki so si jih priborili Karadjordjeviči za osvobajanje in zedinjenje Jugoslovanov, marveč tudi, ker sta kralj Aleksander in njegov dom simbol našega narodnega in državnega edinstva, najjači steber in največje jamstvo za obstoj in napredek naše narodne države ter s tem tudi za obstoj in napredek Slovencev.

III.

V današnji dobi gospodarske in socialne stiske smatramo za najnujnejše, da se vse sile združijo k skupnem naporu kako bomo te stiske srečno čim prej prebrodili. Gospodarska in socialna prenova naroda se mora ustvariti s sodelovanjem vseh slojev na osnovi smoternega gospodarskega načrta. Pri tem smatramo zaščito učvrstitev kmečkega in delavskega stanu za bitno zahtevo gospodarske in socialne politike, ker le po tem se bodo mogli harmonično razvijati tudi ostali produktivni sloji.

IV.

Smatramo, da je v interesu vseh slojev našega naroda, pa tudi vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev, da se prenese čim večji delokrog upravnih in vseh javnih poslov na nižje upravne edinice vse do one

mere, ki jo dovoljujejo življenjski interesi državne in narodne skupnosti.¹³

Podobno, izrazito projugoslovansko stališče župana, ki mu verjetno sicer ne manjka politične preračunljivosti, se izraža tudi v, čeprav v duhu *de mortuis nil nisi bene*, s čustvi nabitim žalnem govoru¹⁴ za v Marseillu leta 1934 umorjenim kraljem Aleksandrom I. Voditelja Jugoslavije opeva kot narodnega heroja, polboga, genija, ki je »zasnoval in ustvaril [...] Veliko Jugoslavijo«. Dalje govor teče v duhu bolečine in »otrplosti od groze« spričo »mučeniške smrti« ob spoznanju plemenitosti, viteštva in državniške modrosti ter brezmejne ljubezni mrtvega kralja do svojega naroda. Župan na kratko oriše njegovo slavno zgodovino v prvi balkanski vojni kot »poveljnika in zmagovalca« ter maščevalca za Kosovo. Nato njegovo prisotnost »na čelu srbske vojske na težkem, s smrtjo in poginom borečem se pohodu čez gore albanske, [...]«. Pa njegovo slavno vrnitev s Krfa: »Iz Soluna je korakal na čelu svoje vojske kot nov blagovestnik in ponoven osvobodnik [...]. Zato je morala pasti fronta združenih sovražnikov, a on je vstal kot zmagovallec in se vrnil v osvobojeno domovino.«

»Kumanovo, Golgota v albanskih gorah, Krif in Solun so bili potrebni, da je vstala Jugoslavija«, ki ji je kraljeva volja vdahnila življenje. »Zmagovalcu na bojnih poljanah je moral slediti državnik«, čigar modrost je privedla do šestojanuarske diktature, ki je omogočila mladi državi, da se »uravna in uravnovesi, razvije in okrepi«. Aleksandrova modrost ter prizadevanje za mir sta obrodila »Balkanski pakt kot najsigurnejše obrambo in najjačje orožje,« še slavnostno dodaja župan.

Na koncu posmrtnice je župan izpostavil, »da moramo kot državljani njegove Jugoslavije, kot ljudje in poborniki miru hoditi samo po njegovi poti, da jo izhodimo do konca. Zato, da bomo svobodni, da bomo zmogli razviti svoje sile v lasten prosep in narodno blagostanje. Zato, da bomo uspešni tekmeči v kulturnem stremljenju. Zato, da bodo naše meje sigurne.«

¹³ SI – ZAL, NME 5, šk. 127, p. e. 207-208.

¹⁴ Prav tam.

Komemoracija ob smrti kralja Aleksandra I. na Glavnem trgu v Novem mestu. Na govorniškem odru župan dr. Josip Režek. (Fotografijo hrani Jurij Paučič, Ljubljana.)

Po pripovedovanju Igorja Vehovca iz Novega mesta je bil dr. Režek tudi lovec, vendar ne strasten, ki bi hodil na pogone, veliko raje kot sam lov je imel lovsko kuhinjo. V okolici Trebnjega naj bi imel lovišče. To potrjuje tudi zapisnik občinske seje iz 27. aprila 1934: »Ker je potekla zakupna doba za lastno občinsko lovišče z dnem 31. 3. 1932 se zakupna doba za to lovišče podaljša za dobo do 31. 3. 1935 v korist dosedanjemu zakupniku dr. Režku Josipu.«¹⁵

Župan dr. Režek je predsedoval sreski organizaciji Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) v Novem mestu in bil član banskega sveta, iz katerega pa ga je ban Dravske banovine razrešil konec leta 1935.¹⁶ Na državnozborskih volitvah, 5. maja navedenega leta, pa je bil na liberalni državni listi dr. Jeftića za srez Novo mesto izvoljen v Narodno skupščino Jugoslavije. Za podpredsednika narodne skupščine je bil izvoljen 19. junija 1935, torej dan pred odstranitvijo Jevtića in njegovega vladnega kabineta. V zvezi z njegovim delom v Beo-

gradu bega trditev Ivana Nemanića, ki je zapisal¹⁷: »Povedal mi je [dr. Josip Režek], da je bil leta 1928 na govorniškem odru v parlamentu, ko je bil izveden atentat na Stjepana Radića, voditelja Hrvaške kmečke stranke.« Leta 1928 je namreč dr. Režek županoval v Novem mestu.

Partizani so dr. Režka med drugo svetovno vojno zaprli že ob prvi osvoboditvi Novega mesta, 10. septembra 1943, vendar so ga še istega dne brez zaslišanja izpustili, ga ponovno zaprli in zaslišali 13. septembra 1943, ko so v nočnih urah opravili na njegovem domu tudi hišno preiskavo.¹⁸

Naslednji dan, 14. septembra, je priletelo nad Novo mesto šest nemških štuk in ga začelo bombardirati.

»Bombardiranje je bilo posebno strašno za jetnike na okrožnem sodišču. Na poslopje sodišča je padla bomba, čeprav ne na tisti del, kjer je nameščena jetnišnica; na jetnike je padal omet in razbite šipe. Jetniki so divje razbijali po vratih in zahtevali, da jih puste v zaklonišče, a zaman. Šele ko je

¹⁵ SI – ZAL, NME 5, šk. 130, p. e. 211–214.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ SI – ZAL, NME 3, Uprava, šk. 1.

¹⁸ I. Nemanić: Pomembni možje, str. 180.

sledil isti dan drugi zračni napad, so smeli jetniki v zaklonišče. Tedaj je apeliral dr. Trošt skupaj z dr. Režkom na človeški čut partizanov, naj jih vendar izpuste, da ne bodo morebiti pokopani pod razvalinami; saj nikdo ne bo ušel in so sodišču vsak čas na razpolago. In res so izpustili vse politične jetnike razen višjega računskega inšpektorja Pavliča.¹⁹

Po vojni so dr. Režka, stanujočega v Novem mestu, Tavčarjeva 3, advokata, posestnika hiše in žage, nekaznovanega, spet zaprli. V priporu je bil od 5. julija 1945. Vojaško sodišče ga je 3. avgusta 1945 obsodilo, »da je bil organizator bega ter da se je kot tak družil z ostalimi organizatorji bele garde [...], da je zagovarjal pokret domobranstva,« z določbami mednarodnega prava in da je z drugimi organizatorji bele garde ob kapitulaciji Italije interveniral na štabu italijanske divizije Isonzo, da bi Italijani izročili orožje belogardistom.²⁰

Obsodili so ga »na osem let odvzema svobode, na deset let izgube volilne pravice in pravice do javne službe ter na zaplenbo celotne imovine z zakonskimi omejitvami.«²¹

Obrazložitev sodbe je bila sila kratka:

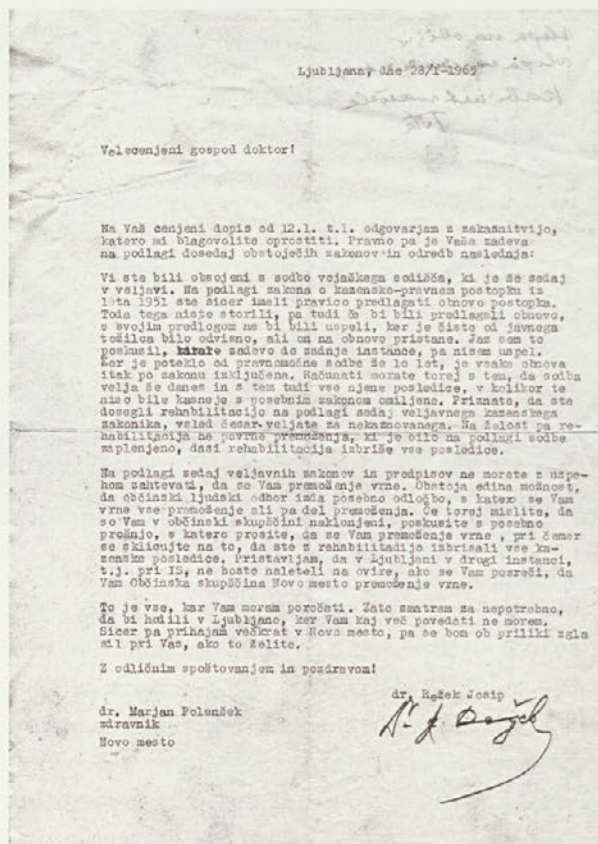
»Obtoženci inkriminirana dejanja delno priznavajo in smatra sodišče radi tega krivdorek za utemeljen na podlagi delnega priznanja obtožencev, v zvezi z izčrpnimi in zanesljivimi podatki prijav naše narodne oblasti.

Kot olajšilno pri odmeri kazni je sodišče upoštevalo delno priznanje in neoporečnost obtožencev, kot otežilno pa dejstvo, da so obtoženci proti=narodno delovali ravno v času, ko jih je narod strnjene v enotno fronto, najbolj potreboval, ker je vodil zgodovinsko najtežjo borbo.«²²

Na pogreb žene Pavle, ki je leta 1945 umrla za rakom, so ga pazniki pripeljali vklenjenega v lisice.²³ Dr. Režek sicer kazni ni preстал, saj so ga kmalu izpustili, vendar so mu zaplenili celotno premoženje razen kmečkega posestva pri Dobruški vasi. Ostal

je brez kakršnekoli pokojnine, o ponovnem odprtju advokature pa je lahko samo še sanjal.

V poznejših letih si je prizadeval za vrnitev svojega premoženja, kar je razvidno tudi iz pisma s pravnimi nasveti dr. Marijanu Polenšku, vendar nihče od njiju v tej smeri ni ničesar dosegel.

Dopis dr. Josipa Režka dr. Marijanu Polenšku glede možnosti vrnitve zaplenjenega premoženja. (Hrani Marko Polenšek)

Prav tako zgovorna je naslednja anekdota. Kadar ga je svak Jože Zurc glede politike povprašal, »al bo kmal kaj drugače?« je dr. Režek odgovoril: »Bo, bo, ampak midva, Jože, tega ne bova dočakala.«²⁴

Na jesen življenja je dr. Režek pomagal v odvetniški pisarni sina dr. Boruta Režka v Ljubljani in tam kljub visoki starosti še vedno uspešno delal.²⁵ O nekoliko nasprotnih razmerah pa govori podatek, da sta si s sinom prišla navzkriž in da je bil Režek ob koncu življenja še ob te dohodke. Temu pritrjuje tudi njegov odgovor, ki ga je dal

¹⁹ Ivan Dolenc, *Moja rast*, Celje 1991, str. 101–103.

²⁰ Prav tam, str. 106–107.

²¹ Vnukinja Metka Popivoda pove, da naj bi v teh stikih posredoval samo v korist svojih prijateljev in strank.

²² SI – ZAL, NME 188, fond Josip Režek, Sodba v imenu narodov Jugoslavije, I spis 47/91-2 (fotokopija).

²³ SI – ZAL, NME 188, fond Josip Režek, Sodba v imenu narodov Jugoslavije, I spis 47/91-2.

²⁴ Vir: M. Popivoda, Zgornje Pirniče.

²⁵ Vir: Majda Zurc, Novo mesto.

bolniški sestri Nini Podbevškovi, ko se je zaradi poškodb, ki jih je utrpel, ko ga je pri Trebnjem zbil vlak, zdravil v novomeški bolnišnici. Med popisovanjem bolnikov ga je sestra Nina, ko ga je zagledala, začudeno vprašala: »Kaj niste vi doktor Režek?« on pa ji je odgovoril: »Bil sem enkrat, zdaj sem pa nič.«²⁶

Zdravljenje v bolnišnici ni bilo uspešno in dr. Josip Režek je 22. decembra 1966 umrl. Pokopali so ga na šmihelskem pokopališču v Novem mestu.

Dr. Josipa Režka so leta 1929 odlikovali z redom sv. Save IV. reda, leta 1930 z redom jugoslovanske krone IV. reda in leta 1936 z redom sv. Save II. reda.²⁷

Viri:

- SI – ZAL, NME 5, Mestna občina Novo mesto, zapisniki sej občinskega odbora, šk. 127, p. e. 207-208.
- SI – ZAL, NME 5, Mestna občina Novo mesto, zapisniki sej občinskega odbora, šk. 130, p. e. 211–214.
- SI – ZAL, NME 3, Okrajno glavarstvo Novo mesto, Uprava, šk. 1.
- SI – ZAL, NME 188, fond Josip Režek.
- Škofijski arhiv Novo mesto, KANM/Časopisni izrezki prošta Čerina: 1924–1934, šk. 203, fasc. 1.
- Dokl, S. (2003). Utrip nekega časa II. Ljubljana: Magnolija.
- Dolenc, I. (1991). Moja rast. Celje: Mohorjeva družba.
- Komelj, B. (1979). Visoki ljubileji – Ob 500-letnici osnovnega šolstva v Novem mestu, 200-letnici šole v Novem mestu (1778–1978) in 50-letnici zgraditve šolskega poslopja Osnovne šole Katja Rupena v Novem mestu (1929–1979).
- Nemanič, I. (2005). Pomembni možje rodovine Režek s Krašnjega Vrha. Arhivi: Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik 28, št. 2, 175–182.

²⁶ Nemanič, Pomembni možje, str. 180.

²⁷ Vir: M. Zurc, Novo mesto.

Severinu Šaliju v spomin

Ob lanski 100-letnici njegovega rojstva bom še enkrat opozoril na pesnika, prevajalca in urednika Severina Šalija. Predvsem na nekatere strani v njegovem življenju, ki so pomembne toliko bolj, ker so se dogajale na področju kulture in so vsekakor manj znane. Moje pisanje ni grajeno na dokumentih. Teh v opisanem času tudi ni bilo, če pa bi bili, bi bili to okupatorjevi zapiski, ki so imeli za vsakega navedenega v njih hude posledice in trpljenje. Moj zapis je grajen predvsem na spominih, na redkih spominih, ki jih pesnik ni na veliko oznanjal. Zato ta moj prispevek predstavlja tudi novo stran v Šalijevem življenjepisu.¹

Zelo rad se ga spominjam. Mogoče zato, ker je bil to čas mojega mladostnega iskanja? Ker je bila tedaj vojna, kulturnih prireditev, zlasti slovenskih, pa je bilo malo? Morda zato, ker si lahko na vsakem koraku naletel na italijanskega vojaka, ki te je spominjal, da si, čeprav Slovenec, samo hlapec? Verjetno zaradi vsega tega. Še verjetneje pa zato, ker sem se že usmerjal v literaturo, lahko pa tudi zaradi tega, ker sem se tedaj udeležil prvega recitacijskega nastopa v svojem življenju. Morebiti?

Bilo je leta 1942. Nedelja in Ljubljana v jutranjih urah prazna, skoraj zaspana, le tu in tam si srečal kakšno staro žensko, ki je hitela iz cerkve ali v njo. S svojim prijateljem sva se odločila, da se udeleživa literarnega nastopa v Ljudski knjigarni. Za Ljubljano je bil to, zaradi vsega opisanega, velik dogodek. Prireditev se je spremenila v svojevrstno manifestacijo, udeležilo pa se jo je nekaj sto ljudi. Prostor v knjigarni je bil povsem zaseden.

Omenjena Ljudska knjigarna je delovala v stavbi, ki je soseda ljubljanske stolnice. Najprej se je

imenovala Jugoslovanska knjigarna, z nastopom italijanske okupacijske oblasti pa so ji dali poniznejše ime, Ljudska knjigarna. Pred okupacijo je bila to največja ljubljanska knjigarna, a tudi največja v tedanji Jugoslaviji. Njene knjižne police so ob vseh zidovih segale malodane do stropa, poslušalci pa smo stali tesno drug ob drugem med njimi in prodajnim pultom. Mnogo je bilo mladih, saj se je recitacije udeležila skupina gimnazijcev I. državne realne gimnazije, člani literarnega krožka, ki so izdajali rokopisni list *Utrinki*. Med njegovimi člani so bili Jaka Kralj, ki je leta 1944 padel kot talec, Tone Brenk, Stane Podreberšek in Ivan Minatti. Prav gotovo je bilo mladih literatov gotovo še nekaj.

Prireditev je začel dr. Tine Debeljak. Ker nikogar od nastopajočih nisem poznal, sem njihov nastop z zanimanjem pričakoval. Tudi Debeljaka sem takrat videl prvič (in hkrati zadnjič). Nastopili so Stanko Kociper, Jože Dular, Severin Šali in Jože Krivec. Kociper z odlomki iz romana *Goričanec*, ki je prav tedaj izšel. Z zanimanjem pa sem poslušal recitacije Šalijevih pesmi, prav tako iz sveže izdane zbirke. V spominu mi je močno ostal tudi Krivec z liričnimi črticami iz svoje knjige *Svet med goricami*, ki je tudi prav tedaj izšla v *Slovenčevi knjižnici* z imenitnimi ilustracijami Franceta Miheliča.

Takrat sem Šalija videl prvič. Bil je že odrasel mladenič. Morebiti sem si ga malo drugače predstavljal, njegova moč pa je bila v pesniški besedi. Pozneje, med okupacijo, ga nisem več videl, sem pa spremljal njegovo pesniško pot. Podrobneje sem se začel zanimati zanj po vojni, intenzivno pa, ko sem začel zbirati gradivo za svojo obsežno študijo o slovenski književnosti med vojno in v narodnoosvobodilnem boju. Takrat mi je sekretar

¹ Dr. Emil Cesar, literarni zgodovinar, univerzitetni profesor in urednik. Rojen leta 1927 v Ljubljani. Njegov prispevek za *Rast* prepisal in uredil Rasto Božič. (Opomba R. B.)

Severin Sali (1911–1992). (Družinski arhiv, kolaž Bojana Radoviča)

ilegalne kulturniške organizacije in pisatelj Ignac Koprivec pripovedoval, da je bil Šali v njihovo organizacijo vključen kot član Ljudske knjige.

Šali je bil zaveden Slovenec in nemiren duh, njegovo samozavestno delovanje za slovenstvo pa je v meni budilo spoštovanje in občudovanje. Preden se je vključil v Osvobodilno fronto, je svoje nezadovoljstvo nad okupacijo izražal na svojski način. Kot kulturnik in urednik *Slovenčeve knjižnice* je pisal in urejeval predgovore za tam izdane knjige, pri tem pa mu njegov nemirni duh ni dal miru, da ne bi spodbujal in pri bralcih gojil narodne zavesti. K uvodu knjige *Moje ječe* Silvia Pelica je, na primer, dodal: »Njegov spominski zapis *Moje ječe* je preživel vse njegove žaloigre in speve in slovi še danes, ker je v njem, a silno učinkovito in prepričevalno izbrušen najžlahtnejši biser človeškega duha – dobrota in pa veliko požrtvovalne ljubezni do domovine², s čimer naj bo učitelj tudi nam.«

Ker je bil Silvio Pelico za italijanski narod junak in zgled domovinske ljubezni – ki je bila tedaj obratno za Slovence zločin, ki je vodil v zapor, taborišče ali pregnanstvo, je navedeni zapis pri Italijanih nemudoma vzbudil pozornost. Italijanski

cenzor je takoj zaslutil past. Posumil je, da navedenih besed ni v rokopisu in da jih je urednik uvoda dodal, ter zato zahteval pregled celotnega besedila.

Verjetno se je nato urednik izgovarjal, da je tako zapisano v rokopisu in da je takega dobil. V sili pa se je Šali oklenil nasveta profesorja Umberta Urbanija, prevajalca in dobrega poznavalca slovenske književnosti, kako se iz tega izviti. Ker je bil Šalijev pripis napisan z drugačno pisavo in z drugačnim črnilom, se je ta po profesorjevem nasvetu zatekel k tiskarjem, v tiskarni poiskal nekoga, ki je ponaredil pisavo prevajalca in pisca omenjenega uvoda Andreja Budala, profesor Urbani, ki so ga zaprosili za izvedensko mnenje, pa je obljubil, da bo z zadevo zavlačeval.

Potem so prepis izpostavili poletnemu soncu, da ga postarajo, dopisali letnico nastanka prevoda in omenjenega predgovora, nato pa ga je Šali odnesel k Urbaniju, ki je napisal za predstojnika komentar, da je s tem prevajalec mislil Italijo, katere državljan je bil ta kot primorski Slovenec. Šali se je tako izognil političnemu zapletu, ki bi bil med okupacijo lahko zanj tudi usoden. A kljub temu ga to ni izučilo. Dokaz je predgovor povesti *Trop brez zvoncev* Janeza Jalna ali reklama za knjigo o vrtnarstvu in »vrtcu ograjenem« – namreč, ravno tedaj so Ita-

² Podčrtal Emil Cesar.

lijani z žico ogradili Ljubljano in okoli nje zgradili bunkerje, zaradi česar je nastalo zanj in celotno vodstvo založbe veliko težav. Šali pa je napisal tudi predgovor za navedeno Jalnovo povest, kjer je pridal nekaj besed, ki so opozarjale, naj bralci ne pozabijo na svoj rod in slovensko domovino. »Vse odlike Jalnovega sloga in njegovega oblikovanja pastirskih in lovskih idil boste našli tudi v povesti *Trop brez zvoncev*, ki smo ga izdali kot prvi zvezek naše knjižnice. Iz nje naj vam znova zaživi lepota naše zemlje, ki je ne smemo pozabiti,³ in vrednote preproste, zdrave vaške sosesčine,« je zapisal Šali. Njegova misel pod poznejšo nemško okupacijo in nemško cenzuro gotovo ne bi ostala prezrta. Znanje so tudi težave, ki sta jih imela Šali in celo Oton Zupančič pri objavi pesmi, že zgolj zaradi omembe slovenskih krajevnih imen.

Šalijevo življenjsko zgodbo med okupacijo poznam po drobcih. V Osvobodilni fronti je sodeloval s skupino krščanskih socialistov, tako imenovano skupino Ljudske knjige. Neposredno zvezo je imel z Edvardom Kocbekom. Kot pesnik je sodeloval v glasilu krščanskih socialistov *Slovenska revolucija*⁴, in sicer v številki, ki je bila posvečena smrti dr. Aleša Stanovnika. Pod psevdonimom Vergilius je objavil pesem *Rože naših dni* in dobro bi bilo izvedeti, kako je prišla pesem Kocbeku v roke, kar seveda ni več mogoče.

Ni pa bilo to sodelovanje s Kocbekom edino. Verjetno je po isti poti, hkrati ali pozneje, poslal še pesem *Balada*, posvečeno ubitemu pesniku in pisatelju Ivanu Čampi, članu in nekaj časa predsedniku Umetniškega kluba, katerega člani so bili Jože Dular, dr. Jože Kastelic, Severin Šali, France Novšak, dr. Bogomir Magajna, Franček Brejc-Javoršek in Joža Vombergar. Kocbeku jo je poslal za nek zbornik⁵, ki so ga snovali v tem času. Ker je sledila znana italijanska roška ofenziva⁶, je omenjeno gradivo med to propadlo.

³ Podčrtal Emil Cesar.

⁴ Slovenska revolucija, 5. avgust 1942, št. 2.

⁵ To ni bil zbornik, kot govori Kocbek, temveč Šalijeve pesniška zbirka *Srečanja s smrtjo*. Decembra 1943 sta jo založila Naša knjiga in Ljudska knjigarna iz Ljubljane. Izšla je kot darilo naročnikom njihovih knjig, omenjena *Balada* pa je natisnjena na straneh 20 in 21.

⁶ Roška ofenziva je potekala med 13. julijem in 3. novembrom 1942. (Opomba R. B.)

Glede Šalijevega ilegalnega dela v Ljubljani mi je profesor Stanko Janež nekoč pripovedoval, da je ta med okupacijo v Ljubljani skrival pomembnega ilegalca Borisa Ziherla. Pisatelj Ignac Koprivec, med okupacijo sekretar ilegalne organizacije kulturnih delavcev, vključenih v Osvobodilno fronto, pa mi je v času, ko sem zbiral gradivo za slovensko književnost v obdobju med letoma 1941 in 1945, pravil, da je bil Šali tudi med člani te organizacije. Med njenimi člani so bili sicer še dr. Emilijan Cevc, Jože Dular in dr. Jože Kastelic. Sestanke njihove skupine je vodil Karel Destovnik – Kajuh, pisatelj France Novšak pa mi je opisal njihov zadnji sestanek⁷, preden je Destovnik – Kajuh odšel v partizane.

O vsem tem ni Šali nikdar govoril, saj je bilo sodelovanje v narodovem odporu zanj častna in državljanska dolžnost vsakega Slovenca. Sicer sem o njegovem kulturnem delu med okupacijo v Rasti obširneje pisal v preteklih letih, podatke o tem pa mi je na mojo željo v pisni obliki dal pesnik sam. Med najinim pogovorom v Mladinski knjigi v Ljubljani mi je nekoč tudi pripovedoval o svojih izkušnjah med okupacijo. Kot je dejal, je bilo njegovo takratno življenje zelo živahno, dogovorila pa sva se, da bo tudi vse popisal, takoj ko bo za kaj takega našel čas. Potem se je upokojil, in ko sem ga na to spomnil, je držal obljubo. Njegov zapis je edino pričevanje o našem kulturnem področju pod nemško-domobrasko oblastjo med letoma 1943 in 1945 in morebiti bodo njegovi podatki še komu koristno služili.

Na moja vprašanja mi je Šali odgovoril s tisto dolenjsko-jurčičevsko pripovedno širino, ki sem ji kot študent tako rad prisluhnil pri govoricah v vasi Podhosta pri Dolenjskih Toplicah, rojstni vasi moje matere. Pričujoči prispevek pa sem napisal tudi zato, da ne bi šlo vse, kar sem o Šaliju spoznal, v pozabo. S tem bi naredili slovenski kulturi veliko škodo, Šaliju pa z namernim molkom veliko krivico.

Šalijevo delo in čas objave njegovih del dokazuje, da je bil kot prevajalec garač. Nikdar ni dejal, to je pretežko, tega ne bom delal ali tega ne morem. Bil je sila skromen, nevsiljiv, a ljubeznen.

⁷ Julija 1943 so se sestali na nekem gostilniškem vrtu na Viču.

Zelo dostopen za pogovor, zelo marljiv, dovzeten za vsako prešerno besedo, takoj je spoznal poanto in se nanjo odzval. Po najinem sodelovanju pri objavi jugoslovanske poezije iz let narodnoosvobodilnega boja – Šali je prevedel srbske, bosanske in hrvaške pesnike – smo se velikokrat srečevali. Največkrat sta bila skupaj z Ivanom Minattijem, s katerim sta si pri Mladinski knjigi delila pisarno. Vedno nekje v bližini založbe. Navadno sta stala ob izložbenem oknu lokala in naslonjena na pult počasi srebala kavo, kadila in bila zatopljena v svoje misli.

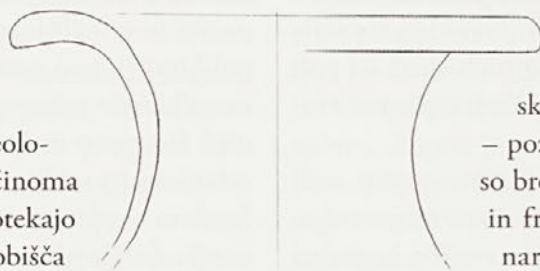
Po upokojitvi je Šali odšel v Novo mesto, tudi tam pa ni, kot vem, počival. Ljudje v njegovi okolici so se zavedali, kaj pomeni s svojimi bogatimi izkušnjami. Spet se je vrgel na delo pri tedaj nastali Dolenjski založbi, katere izdaje niso bile pomembne le za Dolenjsko, temveč za vso Slovenijo. Bil je tankočuten in preišljen in znal je pretehtati pomen vsakega dela.

Ne morem si kaj, da ne bi za konec uporabil misli, ki sem jih nekoč zapisal: Danes počiva – res počiva po neutrudnem, težaškem delu – pesnik, prevajalec in urednik Severin Šali v svoji čudoviti pokrajini, ki jo je ljubil in ji bil neizmerno vdan, od koder se ni nikoli ločil. Leži ob vijugasti in zasanjani Krki, ki zna z barvo gladine in skrivnostnim šepetom govoriti vsem, ki to razumejo. Tu počiva in se ogleduje po obsijanih, z gozdovi poraslih gričih pod zasanjanimi Gorjanci, ki s svojo zamolklostjo pripovedujejo skrivnostne pravljice, med živopisno in igrivo Trško goro s prijaznimi zidanicami, zaobljenim ljubenskim hribom in Kočevskim rogom na drugi strani ter straško goro v ozadju. Šali je poetičnost te pokrajine globoko doumel. Bil je in ostal njen zvesti sin. Ne pozabimo ga!

Mlajšeželeznodobna peč za žganje keramike in raziskovanje na novomeškem Kapiteljskem griču

Na območju Novega mesta je bilo odkritih več arheoloških najdišč. Grobišča so večinoma že izkopana, še vedno pa potekajo izkopavanja gomilnega grobišča Kapiteljska njiva, ki je prav zato najbolj znano, saj o rezultatih raziskav vsakoletno poročajo mediji. Gomilno grobišče je pripadalo naselbini na Marofu, ki je bila obljudena v obdobju od kulture žarnih grobišč do srednjelatenskega¹ časa. Urbanistični posegi je z enkrat še ne ogrožajo, česar pa ne moremo trditi za poznolatsko naselje, ki je ležalo na najvišji točki polotoka v okljuku reke Krke. Na prostoru, po katerem se je razprostiralo, je bila v 15. stoletju zgrajena župnijska cerkev sv. Nikolaja, okrog katere je bilo pokopališče. Po hribu se je vilo tudi srednjeveško mestno obzidje. Vsi ti gradbeni posegi so uničili območje poznolatske in rimskodobne poselitve, o kateri pa vendarle imamo nekaj dokazov.

Prve, žal izgubljene najdbe, so odkrili leta 1929 na severovzhodnem pobočju Kapiteljskega griča. Pri delih so kakih 70 metrov pod kapiteljsko cerkvijo izkopali žaro, pod njo 30 cm dolgo sulico, nekoliko stran pa nož in tri sekiri podobne predmete ... Pri kopanju so po lastnikovem pripovedovanju sledili staremu zidu.² Drugačna je usoda najdb z dveh sondiranj na proštijem vrtu in tik ob cerkvi sv. Nikolaja, ki jih hrani novomeška območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Med izkopavanji so našli naselbin-

Slika 1: Ustje bikonične oziroma stekleničasto oblikovane posode. (Risba: M. Lavrinc, arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine območne enote Novo mesto)

ske ostanke dveh gradbenih faz – poznolatske in antične. Našli so bronasto fibulo tipa Beletov vrt in fragment ostenja keramičnega narebrenega pokala na nogi. Podobne najdbe so odkrili tudi v grobovih na Beletovem vrtu ob stari občinski stavbi, zato predvidevamo, da so bili tam pokopani prebivalci iz naselbine na

Kapiteljskem griču. To velja za starejše, pozno latensko obdobje grobišča.³ Beletov vrt je grobišče iz časa od začetka 1. stoletja pr. n. š. do konca 2. stoletja n. š. Ležalo je med vzpetinama Marof in Kapitelj (danes tam stoji stavba NLB). To je bilo grobišče z več kot 200 grobovi. Rezultati izkopavanj so pokazali, da so bili tam pokopani ljudje keltskega porekla z močno izraženo svojevrstno tradicijo v materialni kulturi in v pogrebnih običajih.⁴

Najnovejši podatki, ki dopolnjujejo mozaik poznolatske poselitve, so iz leta 2004, ko je potekalo ocenjevanje arheološkega potenciala ob prenovi in spremembi namembnosti leta 1905 zgrajene ženske bolnišnice.⁵ Pri strojnem čiščenju brežine so odkrili zaplato ožgane zemlje nepravilne oblike, široko od 0,4 metra do enega metra in visoko 0,45 metra (slika 2).

Med raziskovanjem se je izkazalo, da gre za dodelno peč za žganje keramike. Kupolasta peč je bila vkopana v pobočje, zato je bila dostopna le z zahodne strani, kar je oteževalo izkopavanje. Tega smo prekinili, ker bi bilo potrebno zanj izpodkopati pobočje. Ker sta bila utrditev in ustrezno zavarovanje najdišča predraga, se tako manjši del

¹ Latensko obdobje ali mlajša železna doba – 4. stoletje pr. n. š. do prihoda Rimljanov na današnje slovensko ozemlje oziroma približno začetka našega štetja. (Opomba urednika)

² Knez 1977, 7.

³ Breščak 2000, 33.

⁴ Knez 1992, 7.

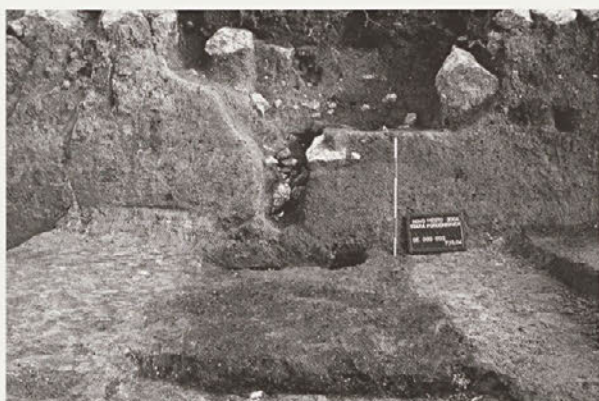
⁵ EŠD 14407.

Slika 2: Prvi pogled na peč za žganje keramike. (Foto: F. Aš, arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine območne enote Novo mesto)

Slika 3: Ruševine kupole peči. (Foto: F. Aš, arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine območne enote Novo mesto)

Slika 4: Peč z dvema kuriščnima kanaloma in manipulativnim prostorom. (Foto: F. Aš, arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine območne enote Novo mesto)

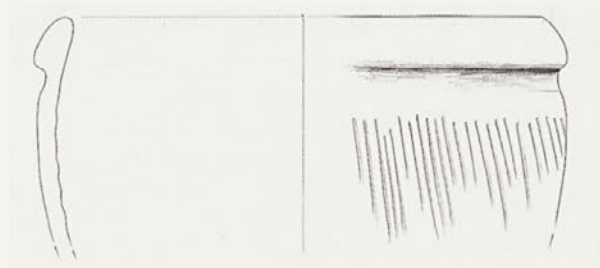

Slika 5: Najdbe (keramika) v ruševini peči. (Foto: F. Aš, arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine območne enote Novo mesto)

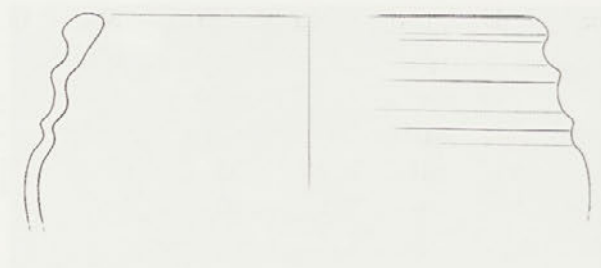
peči še vedno nahaja in situ oziroma na samem mestu. Mesto v hrib vkopane peči je na zahodnem robu mestnega jedra na terasi oziroma sredi Kapiteljskega griča, ki postopoma pada proti Krki. Po vsej verjetnosti je ležala izven naselja, čeprav tega zaradi vseh posegov v okolje ne moremo zanesljivo trditi.

V začetku bronaste dobe so tedanji ljudje začeli graditi dvodelne peči, ki so konstrukcijsko zahtevnejše od enodelnih. Peč so gradili postopoma, najprej temelje, nato spodnji del peči do rešetke in nazadnje kupolo. Najprej so izravnali in očistili prostor ter ga na debelo premazali z glino – temelji. Včasih so očiščeno območje najprej tlakovali s kamnitimi oblicami in jih premazali z glino. Osnovna konstrukcija peči je bila narejena iz vrbovih šib. Debelejše so v enakomernih razmakih započili v obod tal in jih na vrhu povezali v sve-

ženj. Na obodu so pustili prazen prostor za gradnjo oboka kuriščnega kanala. Obok so zgradili z upogibanjem šib. Konstrukcijo iz šibja so premazali z glino, jo pustili sušiti in da se učvrsti. Ko se je učvrstila, so sveženj odrezali in začeli graditi stene peči. Gradili so jih tako, da so v osnovno telo vpletali tanjše šibe in jih z obeh strani premazali z glino. S prepletanjem šib v mrežo so zgradili rešetko, ki so jo, premazano z glino, položili na sredinsko pregrado. Na rešetki so naredili odprtine premera približno 4 cm za kroženje zraka. S tem so gradnjo spodnjega dela peči končali. Tako zgrajena konstrukcija se je nekaj časa sušila in se toliko utrdila, da je lahko nosila kupolo. To so ravno tako izdelali iz prepleta šib, med tega pa so zavoljo stabilnosti vgradili še vrbovo lubje. Celo peč so ponovno premazali z glino in pustili, da se osuši. Stene peči se proti koncu kupole tanjšajo. Na

Slika 6: Lonec z odebeljenim ustjem. (Risba: M. Lavrinc, arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine območne enote Novo mesto)

Slika 7: Ustje in ostenje domnevno narebrenega pokala. (Risba: M. Lavrinc, arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine območne enote Novo mesto)

vrhu so pustili odprtino za kroženje zraka, hkrati pa so pri manjših pečeh skozi njo vstavljali posode za žganje. Pri večjih pečeh so za vstavljanje posode v peč pustili odprtino na strani.⁶ Po raziskavah P. Duhamela je število dvodelnih peči skokovito zraslo v srednji in pozni bronasti dobi. V starejši železni dobi so izginile in se ponovno pojavile v mlajši železni dobi ter ostale najbolj pogost tip peči vse do srednjega veka. Prvič so se pojavile v 1. tisočletju pr. n. š. v vzhodnokarpatškem predgorju (Ostkarpatenvorland) in bile razširjene predvsem v srednjedonavskem prostoru. Z napredujočo romanizacijo Podonavja so se ohranile le v velikih južnopanonskih delavnicah in izven vpliva romanizacije na območju vzhodnih Karpatov, od koder so se v 3. in 4. stoletju ponovno širile proti zahodu, ko so se tovrstne peči v velikem številu pojavile v velikih produkcijskih centrih na obrobju rimskega cesarstva, in po zatonu poznocesarskih delavnic v Barbariku v 5. in 6. stoletju izginile.⁷ Dvodelne vertikalne peči predstavljajo tako tehnološko kot tudi po izkoristku toplote in prostora najrazvitejši tip peči. Z ločevanjem prostora za kurjenje od prostora za peko, izgradnjo rešetke in različnih sistemov za kroženje zraka so peči specializirali za žganje posameznih vrst keramike. Peči krožne oblike so služile za žganje keramike manjših dimenzij, medtem ko so bile pravokotne namenjene žganju opeke in drugih gradbenih elementov. Prednost žganja keramike v dvodelnih pečeh je večja možnost obvladovanja ognja, bolj enakomerna razpo-

reditev toplote, s tem pa posledično manj mehanskih okvar na predmetih.

Debelina ostenja novomeške peči znaša 5 centimetrov, širina in dolžina izkopane peči sta 1,2 in 0,9 metra, višina pa približno 0,8 metra. Ohranjena sta spodnji del peči, ognjišče in manipulativni prostor, kupola pa je popustila in se pod težo zemljine zrušila vase. Da je bila kupola peči, ki jo nakazuje polkrožna sled ožgane zemlje, zgrajena iz kamnov, prepleta šibja in ometana z zemljo, sklepamo zaradi koncentrično porušenega oziroma zloženega kamnja v ruševini peči. Domnevo potrjuje tudi prežgan kamen najden v ruševini. Peč je imela dva kuriščna kanala, izkopane dolžine 0,6 do 0,63 metra in širine 0,4 do 0,35 metra ter višine 0,19 do 0,24 metra. Velikost kuriščnih kanalov ni predpisana in je odvisna od velikosti drv. Kanala loči sredinska pregrada oziroma steber iz ožgane gline z merami 0,92 x 0,27 in 0,20 metra, ki hkrati podpira rešetko (slika 3). Na obstoj rešetke dajeta slutiti dve odprtini, ena najdena in situ na zunanjem robu peči, druga pa v ruševini. Rekonstruirani premer in debelina odprtine sta 4 x 9 centimetrov. Pred pečjo je bil 1,8 kvadratnega metra velik manipulativni prostor, ki ga predstavlja plast temnorjavega⁸ drobljivega meljastega peska z drobcu oglja in lončenine (slika 4).

Tovrstne peči Šimić – Kanaet uvršča med enostavne dvodelne vertikalne peči z osrednjo pregrado ali rebrom. Pregrada je prevzela funkcijo radialno postavljenih pregrad in razpolavlja peč na dva enaka dela ter je edini nosilec rešetke in lončenine. Pregrada je narejena iz gline in je dolga kot peč ali

⁶ Šimić-Kanaet 1996, 165, 168.

⁷ Henning 1977, 195.

⁸ 10YR 4/3.

pa je podaljšana do prefurnija.⁹ Enake peči so našli na Hajdini pri Ptuj¹⁰ in Gomolavi pri Hrtkovcih v Sremu, kjer so jih našli 15. Tam sta zastopani dve različici enakega tipa peči, peč z enim oziroma dvema kuriščema, med sabo pa se razlikujejo po velikosti in proizvodni zmogljivosti.¹¹ Tovrstne peči v tehnološkem smislu ne predstavljajo presežka, ker jih poznamo tako v latenu kot v poznejši antiki.

Pri obravnavani novomeški peči smo na najdbe naleteli v spodnjem delu in ruševini peči (slika 5). Najdeno lončenino smo datirali v obdobje mlajše železne dobe. Verjetno smo izkopalni odpad večjega števila žganj, ker se ni dalo sestaviti oziroma rekonstruirati niti ene cele posode. Peč je bila po vsej verjetnosti opuščena in prepuščena propadu. V njej smo našli fragmente kuhinjske keramike, kamor spadajo lonci in sklede ter keramika ritualnega značaja, namenjena za grobni pridatek – narebreni pokali na nogi in stekleničasto oblikovane posode. Oba omenjena tipa so našli tudi na grobišču Beletov vrt. Bližina, istočasnost in tipološka podobnost najdb z grobišča nakazujejo možnost, da so bili ti pridatki žgani prav v tej peči.

Po številu prednjačijo izvihana ustja z ozkim vratom bikoničnih loncev (slika 1), sledijo lonci z odebeljenim ustjem, ustja narebrenih pokalov in sklede.

Najštevilčnejša je skupina bikonično oziroma stekleničasto oblikovanih posod z ozkim vratom in ravno izvihanim ustjem. Izdelane so bile na hitro vrtljivem lončarskem vretenu iz kakovostne gline. Po barvi so svetlosive in rdečerjave. Kažejo na značilno keltsko tradicijo oblikovanja posod, ki so se pojavile sredi 1. stoletja pr. n. š. in so bile v rabi še v času rimskega cesarja Tiberija¹². Na Beletovem vrtu je bilo izkopanih 23 primerkov.¹³ Običajno so imele stopničasto profiliran zgornji del, kar pa za te zaradi neohranjenosti ne moremo trditi. Sledijo jim lonci z odebeljenimi ustji (slika 6). Ta tip loncev srečamo na širokem prostoru od

spodnjega Podonavja do srednje Evrope in jih v nekoliko spremenjeni obliki, tako imenovani auerberški, srečamo še v zgodnje rimskem obdobju.¹⁴ Za Dolenjsko oziroma za prostor poseljen z Lato-biki, so značilni narebreni pokali, ki so jih doslej odkrili na zgolj štirih najdiščih, na Mihovem, v Verdunu, Beli Cerкви in na Beletovem vrtu. V ruševini smo našli pet ustij, za katera menim (slika 7), da bi lahko pripadala omenjenim pokalom z narebrenim zgornjim delom. Največ teh so našli na Beletovem vrtu.¹⁵ Oblikovno se ustja pokalov razlikujejo, vsem pa je skupno to, da imajo narebren zgornji del, situlasto obliko posode in nogo. Poleg naštetih najdb smo odkrili še dve skledi in različna ustja ter dna loncev.

Uporabljeni viri:

- Breščak, D. 2000, Arheološko izkopavanje na Kapitlju. – Rast 11, Novo mesto, 31–33.
- Dular, J. in M. Tomanič – Jevremov 2009, Sledovi poznolatske poselitve v Ormožu. – Arheološki vestnik 60.
- Henning, J. 1977, Entwicklungsstendenzen der Keramikproduktion an der mittleren und unteren Donau im 1. Jahrtausend u. Z.. – Zeitschrift für Archäologie 11–77.
- Jovanović, B. in M. Jovanović 1988, Gomolava. Naselje mladega gvozdenega doba. – Gomolava 2. Arheološki institut Beograd, Posebna izdanja, knjiga 21.
- Knez, T. 1977, Historična urbanizacija Novega. – V: Kronika za slovensko krajevno zgodovino I. 25, št. 1, Ljubljana.
- Knez, T. 1992, Novo mesto 2. Keltsko-rimsko grobišče Beletov vrt/Novo mesto 2. Keltisch romisches Graberfeld Beletov vrt. – Carniola archaeologica 2.
- Šimić – Kanaet, Z. 1996, Razvoj lončarskih peči i tehnologije pečenja na prapovjesnim i antičkim primjerima. – Opuscula Archaeologica 20.
- Tomanič – Jevremov, M. in M. Guštin 1996, Keltska lončarska peč s Spodnje Hajdine pri Ptuj. – Arheološki vestnik 47.

⁹ Kurišča. Šimić – Kanaet 1996, 160.

¹⁰ Tomanič – Jevremov, Guštin 1996, 271.

¹¹ Jovanović in Jovanović 1988, 68–70.

¹² Drugi rimski cesar Tiberij (24–37). (Opomba urednika)

¹³ Knez 1992, 88.

¹⁴ Dular, Tomanič – Jevremov 2009, 172.

¹⁵ Knez 1992, 86.

Rudi Skočir, *EVA*, 2012, akril, kolaž na platnu, 150 x 40 cm

»V to, kar poučuješ, moraš močno verjeti.«

Portret Mitje Sadka, avgust 2012.
(Foto: Rasto Božič)

Mitja Sadka

Pogovor z Mitjem Sadkom, zgodovinarjem, filologom-latinistom, pedagogom in vodjo novomeškega oddelka Zgodovinskega arhiva Ljubljana oziroma njegove pokrajinske enote za Dolenjsko in Belo krajino.

Znanstveno naravnano delo Mitje Sadka, kot sem ga spoznal, prežema svojevrstna predanost, njegovo, žal po petih letih končano, pedagoško delo na novomeški gimnaziji, pa so podobno ocenili njegovi dijaki. Doslej je – več ali manj v svojem prostem času – prevedel in na različne načine, strokovno ali poljudno, objavil več pomembnega arhivskega gradiva, januarja lani pa so ga imenovali za vodjo Zgodovinskega arhiva Ljubljana oziroma njegove Enote za Dolenjsko in Belo krajino, kjer nadaljuje križev pot svojih predhodnikov za izboljšanje pogojev hranjenja arhivskega gradiva in delovanja omenjene ustanove.

O svojem zasebnem življenju – razen tega, da rad igra tenis – nerad govori, o sebi kot razvitem osebkcu pa meni, da je kot tak zaživel šele po končani novomeški gimnaziji in da je pred tem odraščal kot povprečen in neopazen novomeški otrok. V Novem mestu se je rodil leta 1976, po maturi pa se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je diplomiral iz zgodovine in latinškega jezika. Kakšnega pol leta kasneje je začel s poučevanjem latinščine, za katero je prepričan, da v nobenem primeru in nikakor ni mrtev jezik. Na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru je leta 2009 pri mentorju dr. Janezu Maroltu magistriral iz antične zgodovine. Naslov njegove magistrske naloge je bil *Res publica mixta – mešana ustava v antiki*. V njej se je ukvarjal z antično idejo mešane ustave kot najboljše oblike vladavine. Ta antična ideja, ki izvira od Platona, temelji na zamisli, da le uravnotežena mešanica demokracije, aristokracije in monarhije zagotavlja trajno in pravično družbeno ureditev. Gre za nekakšno antično varianto tega, čemur danes pravimo delitev oblasti na tri veje.

Kot ste povedali, ste se dokaj hitro po študiju zaposlili.

Najprej sem od januarja do junija 2003 na I. gimnaziji v Celju poučeval latinski jezik, nato sem med letoma 2003 in 2005 latinščino – tam sem bil tudi pripravnik – poučeval še na Gimnaziji Poljane v Ljubljani. Vzporedno s poučevanjem v Ljubljani sem septembra 2003 začel poučevati latinščino, zgodovino pa leta 2005 še na Gimnaziji Novo mesto, kjer sem bil zaposlen do leta 2008. Septembra 2008 so me na novomeški enoti Zgodovinskega

Slovenska odprava študentov zgodovine na mednarodni konferenci SHA v Heidellbergu, april 1999. Mitja Sadek je drugi z leve v drugi vrsti.
(Foto: Klemen Markelj)

arhiva Ljubljana zaposlili kot arhivista, lani, januarja 2011, pa sem tam »nazadoval« v vodjo enote in podedoval vse težave mojih predhodnikov, na česar so me že takoj na začetku, ko sem se zaposlil v arhivu, tudi opozorili. Tamkajšnje stanje torej zame ni bilo presenečenje.

V nekaj manj kot zadnjem desetletju sem vas spoznal kot profesorja mojih otrok, v določeni meri tudi novinarskega kolega, potem sodelavca pri naši reviji Rast in kot strokovnjaka ter arhivista. Marsikaj znajo o vas povedati tudi vaši sodelavci in predvsem vaše dijakinje ter dijaki. Pri vas cenijo raznovrstnost, natančnost ter predanost lastnemu poslanstvu in poklicu.

Sam to imenujem običajni pristop, ki je odvisen od tega, s kom ali s čimer ga primerjaš.

Pravite, da ste – prosto po Nietzscheju – kot oseba zaživeli, šele ko ste se osvobodili okvira staršev in družine.

Prelomnica zame je bil že vpis na novomeško gimnazijo, kjer sem bil sicer povsem povprečen dijak. Ko sem začel svoja gimnazijska leta, sem imel občutek, da o ničemer ne vem tako rekoč nič, štiri leta kasneje, ko sem se osvobodil gimnazijske ječe, pa se mi je zdelo, da sem najpametnejši na svetu in da lahko o vsaki stvari nekaj povem. Mislim, da sem imel takrat morda še najširši pogled na stvari.

Lahko ta vaša gimnazijska leta nekoliko podrobneje opišete?

Pritegnilo me je nekaj učnih predmetov, predvsem zgodovina, ki jo je z neko staro, a kakovostno in preverjeno metodo poučevala profesorica Stanka Češarek. Njena metoda je sicer danes presežena in težko bi našli koga, ki se je še drži, ampak takrat se mi je kot nekemu, ki je bil v veliki meri *tabula rasa*, zdela velik preskok. Še največ, pa se mi danes zdi, da sem se naučil od sošolcev. Nekaj med njimi je bilo izredno razgledanih, recimo sošolec Andrej Ferkolj. V določeni interakciji in tekmovanju z njimi sem

Razred dr. Carla-Heinza Stuckerta na izpopolnjevalnem tečaju nemščine na Herderjevem inštitutu v Leipzigu, julij 2003. Mitja Sadek stoji ob profesorju. (Domači arhiv M. Sadka)

še najbolj zorel. Seveda ne smem pozabiti sošolk. Tudi pri sodelovanju z njimi sem bil po svoje kar dejaven.

Pritegnila in usmerila vas je zgodovina. Kako pa je bilo z jeziki?

Ti me v gimnaziji še niso pritegnili. V predmetniku sem imel nemški in angleški jezik. Pouk slednjega je bil usmerjen precej slovnično, nemščina je bila na začetku kakovostna, kasneje pa smo dobili dokaj neresno učiteljico. Verjetno takrat tudi zaradi navedenega do jezikov še nisem začutil kakšne nagnjenosti. To se je zgodilo šele na fakulteti, kjer sem najprej vpisal samostojni študij zgodovine in kjer je bilo moji prvi dve študijski leti pouku nemščine in latinščine posvečeno veliko časa. Tema jezikoma, v katerih je pisana večina gradiva za preučevanje slovenske zgodovine, je bilo v prvih dveh letnikih študija zgodovine namenjeno približno enako število ur kot vsem zgodovinskim predmetom skupaj. Na teden smo imeli po šest ur latinščine in šest ur nemščine. Takrat sem spoznal, da me jeziki zelo privlačijo. Latinščino nam je predavala izjemno zahtevna profesorica Breda Čop, in ker sem bil eden izmed redkih, ki s tem predmetom ni imel nobenih težav, so me sošolci na oddelku začeli gledati kot na nekakšnega čudežnega latinista. Nato sem v tretjem letniku – ne brez čudenja, da ne rečem zgražanja mnogih – vpisal vzporedni študij latinskega jezika in književnosti ter oba predmeta hkrati končal s skupno diplomsko nalogo.

Kako je bila naslovljena?

Dosežki božanskega Avgusta (Res gestae divi Augusti) – glasnik republike ob rojstvu cesarstva. Gre za enega ključnih epigrafskih dokumentov oziroma zelo obsežen kamnit napis, ki so ga našli v Ankari, na enem izmed rimskih templjev v današnjem glavnem mestu Turčije. Njegovo besedilo je zelo za-

Kot razrednik 2. K Gimnazije Novo mesto skupaj s svojimi dijaki. Šolsko leto 2007 – 2008. (Domači arhiv M. Sadka)

Mitja Sadek med arhivskim delom na Grmskem gradu v Novem mestu, november 2009. (Domači arhiv M. Sadka)

nimivo, v njem pa prvi rimski cesar Avgust¹ na dokaj apologetski način prikaže svojo vladavino in svoje dosežke. Pravzaprav gre za propagandno besedilo par excellence, ki sem ga prevedel v slovenski jezik in interpretiral. Do takrat v slovenščino še ni bil preveden, do objave moje diplomske naloge pa zaradi nekih zapletov ni prišlo. Namreč omenjeno besedilo je približno ob istem času prevajal akademsko višje izobraženi kolega z arheologije, ki je imel za sabo že doktorat, zadeva pa se je končala tako, da niso objavili ne njegovega in ne mojega prevoda. Pozneje, ko so v isti reviji želeli to moje delo objaviti, pa sem njegovo objavo sam zavrnil. Verjetno zaradi nekakšnega ponosa. Včasih znam delovati tudi malce iracionalno.

Diplomirali ste kot zgodovinar in latinist oziroma polovični klasični filolog. Kaj pa stara grščina, vas ta ni pritegnila?

Na študiju latinščine sem se dve leti učil tudi stare grščine in pri tem tudi ostal. Nekoliko več sem se ukvarjal z novo grščino. Leta 1999 sem dobil štipendijo za dvomesečno učenje modernega grškega jezika v Atenah na tamkajšnji Narodni in Kapodistrijevi univerzi. Tega sem se naučil toliko, da sem se lahko na atenskih ulicah z ljudmi sporazumeval v grščini. Še največ priložnosti za urjenje v grščini pa sem imel v pogovorih s prijaznimi albanskimi delavci, ki so stanovali v istem, sicer precej neuglednem atenskem mladinskem hostelu. Sodobna grščina me je kar prevzela in kasneje sem njeno znanje še večkrat obnavljal.

¹ Oktavijan ali kasnejši prvi rimski cesar Avgust, ki je vladal med letoma 27. pr. n. š in 14. n. š. (Opomba urednika)

Mitja Sadek (prvi z leve) kot udeleženec tečaja sodobne grščine v Atenah s sošolci na izletu po Peloponezu, julij 1999. (Domači arhiv M. Sadka)

Po diplomi ste določeno obdobje živeli v Ljubljani, za vašo mlado družino pa je zaposlitev postala nuja. Ste je lahko našli?

Niti ne. Prišlo je že tako daleč, da sem razmišljal celo o fizičnem delu. Potem mi je telefonirala sošolka, ki je slišala, da iščem službo, in me opozorila na prosto delovno mesto – sicer ne stalno – v Celju. Potem sem se tja trikrat na teden vozil, hkrati pa sem se takrat enkrat tedensko začel voziti tudi v Novo mesto, kjer sem leta 2002 vodil fakultativni tečaj latinskega jezika.

Bili ste med pobudniki zamisli, da bi na novomeški gimnaziji – potem ko so tam konec petdesetih let prejšnjega stoletja ukiniteli pravi klasični oddelek – vnovič odprli oddelek klasične gimnazije s poukom latinskega jezika.

Med letoma 1991 pa do približno let 1997 ali 1998 so imeli na novomeški gimnaziji humanistično-jezikoslovni oddelek, zadnji oddelek novomeške klasične gimnazije pa so z reformo leta 1958 ukiniti. Vmes, razen prej navedenega obdobja, je bila na Gimnaziji Novo mesto latinščina le fakultativni jezik. Nato smo leta 2003 pouk latinščine uspeli vrniti. Sicer brez stare grščine, kar je v slovenskem prostoru običajno.

Na novomeški gimnaziji ste nato poučevali pet generacij, do vašega odhoda pa je potem prišlo zelo nepričakovano in hitro. Dijaki ter predvsem nekatere dijakinje, ki ste jih z vašim posebnim in življenjskim učnim pristopom navdušili za zgodovino ter latinski jezik, so menda za vami dobesedno potočili kar nekaj solz. Zakaj ste se odločili za tak nenadejan odhod?

S to odločitvijo sem presenetil vse, tako sodelavce in dijake, na nek način pa tudi sebe. Odločitev vsekakor ni bila lahka. Glavni razlog mojega odhoda je bila predvsem negotovost moje zaposlitve in hkrati usode novomeškega oddelka klasične gimnazije. Dve leti sem poučeval le po nekaj ur tedensko in šele nato sem prilezel do polovičnega delovnega časa. Vmes so

Mitja Sadek s sodelavkama ob evidentiranju arhivskega gradiva v bavarskem državnem arhivu v Münchnu, junij 2010. (Domači arhiv M. Sadka)

Ob obisku otrok iz otroškega vrtca z Ragovske ulice v arhivskem razstavišču na gradu Grm, maj 2010. (Foto: Iztok Hotko)

me določene stvari – predvsem povečan obseg birokracije pri šolskem delu – začele motiti, motiti pa me je začelo tudi določeno ponavljanje znotraj šolskega procesa. Odbijati me je začelo ravno to, kar se zunanjim opazovalcem zdi morda še najbolj mamljivo pri učiteljskem poklicu – narediti si priprave za vsa štiri leta in nato več ali manj pri tem vztrajati. To ni zame. Tudi vsakoletni vpis dijakov je močno nihal in tako sem bil glede svoje zaposlitve odvisen od vsakokratnega vpisa oziroma vsako leto zapored na preizkušnji.

Vaš pouk je bil pogosto tako rekoč plastičen in otipljiv. Dijake ste vodili na ekskurzije v Rim in Pompeje, skupaj pa ste si ogledali ključne rimske točke od Ogleja oziroma antične Akvileje do Emone. Popeljali ste jih tudi skozi Novo mesto in se z njimi ustavili pred vsakim starim napisom ali sodobnim grafitom. Odkod tak pedagoški pristop?

No, nisem se omejeval zgolj na učenje v učilnici, nekaj pa sem skušal uvesti tudi tako imenovanega izkustvenega učenja. Kaže, da mi je to prirojeno. Je pa res, da moraš v to, kar poučuješ, močno verjeti. Namreč, še vedno sem prepričan, da je učenje latinščine na srednješolski ravni zelo koristno in da se v Sloveniji pozna, da tega ni v sistemu šolskega izobraževanja. Znanje latinskega jezika daje tudi jezikovno samozavest. Z njim je možno odkriti ozadje stvari, oboroženega s tem znanjem pa te ne more vsakdo prenesti naokoli. Gre torej za temeljne stvari, ki so vedno veljale in ki imajo trajno veljavo. To so temelji naše civilizacije. Zase lahko zatrdim, da sem se več o slovenskem jeziku naučil pri latinščini kot pa pri pouku maternega jezika v osnovni in srednji šoli. Znanje latinščine ima multiplikativen učinek in velik transfer, saj ga je moč uporabiti pri vseh znanstvenih disciplinah. To so velike prednosti latinščine, ki jih v takšni meri nima noben drug učni predmet.

In kljub navedenemu ste se vrnili k zgodovini?

Učil sem res zelo rad, manj rad pa sem bil v zbornici, in kot sem dejal, me je predvsem pestila negotovost. Zaželel sem si spremembe in služba v arhivu je bila nekakšna vrnitev k zgodovini. Med študijem sem se zaljubil v jezike in sem se kakšnih šest ali sedem let ukvarjal pretežno s temi in s splošnim jezikoslovjem. To me je izredno zanimalo, a očitno mi je na nek način usojeno preučevanje zgodovine.

Hkrati s službo ste osebno radovednost usmerili k napisom novomeškega frančiškanskega samostana, lotili ste se virov za zgodovino novomeške gimnazije, objavili ste niz poljudnih člankov o preteklosti Novega mesta in podobno.

Največ oziroma med letoma 2007 in 2010 sem se ukvarjal s prevajanjem zelo obsežnega statuta izolskega komuna². Gre za prvi prevedeni statut izmed treh statutov slovenskih obalnih mest, Kopra, Pirana in Izole. Ta večinoma srednjeveški statut je napisan v latinskem jeziku in stari italijanščini. Njegovo prevajanje so mi na koprskem Znanstvenoraziskovalnem središču Univerze na Primorskem ponudili še medtem, ko sem učil na novomeški gimnaziji. Njegov prevod sem potem predlani končal in opremljen s študijo dr. Dušana Kosa je izšel kot monografija. Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije je najino delo leta 2010 uvrstila med tri največje dosežke historiografije za navedeno leto. Gre za delo, ki je splošni javnosti manj znano, v okvirih zgodovinopisja pa je kar temeljno, saj ponuja obilico možnosti za nadaljnje raziskave. Ob zaključku prevajanja sem si mislil, da kaj večjega od tega v življenju ne bom naredil. Besedilo z zapisi od 14. do 18. stoletja, ki ga ni pred menoj še nihče prevajal, je terjalo skoraj tri leta vsakodnevnega prevajanja in z njim sem se resnično nagaral.

Šlo je za delo v vašem prostem času, s čim pa so vas najprej zaposlili v arhivu?

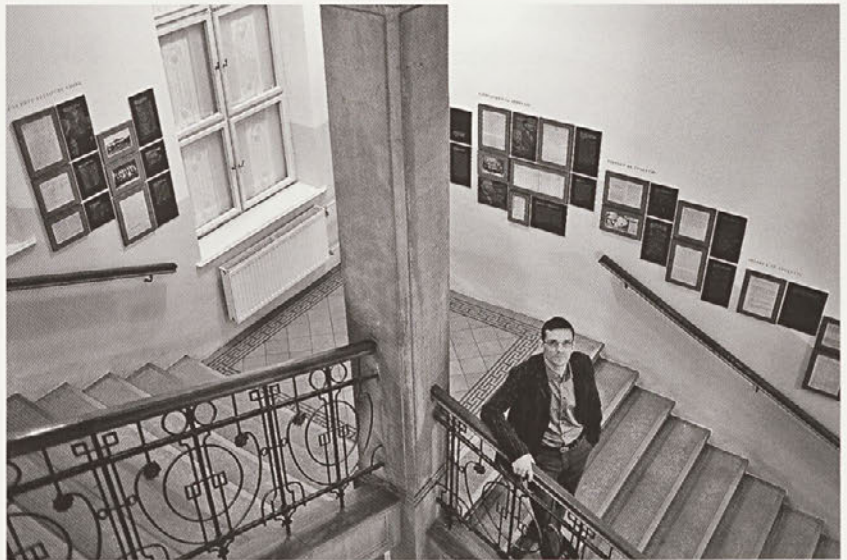
Delo arhivista je poleg prevzemanja gradiva na terenu predvsem urejanje in popisovanje hranjenega gradiva oziroma izdelovanje popisov za uporabnike. V tem smislu ne gre za raziskovanje z namenom objaviti izsledke v strokovnih publikacijah, ampak narediti arhivsko gradivo bolj dostopno vsem.

Po odhodu vaše predhodnice, zgodovinarke Mete Matijević, v pokoj, ste lani od nje prevzeli vodstvo novomeške arhivske enote, hkrati pa ste podedovali vse težave pri delovanju te ustanove, ki se jih je že sama trudila odpraviti. Ob priložnostni dokumentarni razstavi Križev pot novomeškega arhiva (1973–2012), ki ste jo ob svetovnem dnevu arhivov, 9. junija, priredili, da bi vnovič opozorili nanje, ste bili vse prej kot svetlogledi.

² Dušan Kos, Mitja Sadek, Stari izolski statut od 14. – 18. stol., prevod s študijo, Koper 2010. (Opomba urednika)

S prikazom resnične križeve poti novomeškega pokrajinskega arhiva smo njeni štirje zaposleni želeli opozoriti na pestro zgodovino iskanja prostorov zanj in na pogoje, v katerih delujemo ter hranimo za pokrajinsko zgodovino in njeno samobitnost izredno pomembno gradivo. Namreč, dokumenti niso ustrezno zavarovani pred propadanjem. Previsoka vlaga škoduje papirju, temperatura in s tem relativna zračna vlažnost pa v arhivskih depojih stalno nihata. Naši arhivski depoji torej ne zagotavljajo primernih klimatskih pogojev, gradivo je ogroženo tudi zaradi dotrajanih električnih napeljav, zaradi nevarnosti vdora vode in mrčesa, na Grmskem gradu je poleg vsega problematična tudi statika stavbe. Novomeški arhiv hrani za slaba dva kilometra arhivskega gradiva, če bi ga postavili v ravno pokončno zloženo vrsto, po desetletjih prizadevanj in selitev iz enih neprimernih in začasnih prostorov v druge pa bi bil resnično čas, da Novo mesto končno dobi ustrezne depoje za varno hrambo arhivskega gradiva, v katerem je zapisana tudi njegova zgodovina. Žalostno je, da se po štirih desetletjih obstoja arhiva še vedno ukvarjamo z enim in enakim vprašanjem. Tudi javnost in država se ne zavedata dovolj pomena arhivskega gradiva za celotno slovensko kulturo, novomeški arhivarji pa smo se naposlušali obljub. Sicer je postopek za prenovo Grmskega gradu že stekel, država je tudi postala njegov lastnik in novomeška občina je uskladila vse zanj zahtevane načrte. Praktično vsa potrebna dokumentacija je pripravljena, pa se je postopek pri razpisu za projektanta lani spet zataknil in do prihodnjega leta – namreč pristojno ministrstvo je naložbeni načrt začasno umaknilo – ni pričakovati sprememb. Sramotno je, da moramo zgodovinarji vedno znova opozarjati na pomen arhivov in njihovega delovanja. Morda bi še opozoril, da na slovenskih tleh v vsej narodovi zgodovini še nikoli nismo zgradili namenskih prostorov, ki bi bili namenjeni izključno za hrambo arhivskega gradiva. Vedno dobimo le kakšne neustrezne prostore in se selimo iz enih takih v druge tem podobne. Medtem ko je v drugih evropskih in manj premožnejših ali celo najrevnejših balkanskih državah povsem drugače. Da ne omenjam Čehov, s katerimi se razvojno tako radi primerjamo. V Novem mestu je tako gradivo, ki je temelj za vse zgodovinske raziskave Dolenjske in Bele krajine, ali če hočete jugovzhodne Slovenije, ogroženo. Denimo, ravno sedaj večino našega gradiva hranimo v ločeni enoti v novomeškem Bršljinu, kjer povsem ne nadzorujemo tega, kar se tam dogaja. V okolici tega depoja je več nevarnih žarišč in obrtnikov, katerih dejavnost bi ga lahko ogrozila. To niso v nobenem smislu arhivski standardi. Včasih imam občutek, da ljudje našega arhiva in tudi arhivov nasploh ne poznajo. Zadnjič sem, na primer, v Dolenjskem listu zasledil novico o digitalizaciji starejših številčk tega časopisa. Zapisali so, da gre za arhiv, ki ga za to območje nima nihče. To je seveda naravnost smešna primerjava. To, kar mi hranimo, so nepredstavljljive količine podatkov z vseh področij življenja od 17. stoletja do danes. Žal očitno samo resni raziskovalci vedo, da brez arhivskega gradiva ni možna nobena resna zgodovinska raziskava.

Mitja Sadek ob odprtju razstave o zgodovini Gimnazije Novo mesto, marec 2012. (Foto: Boštjan Pucelj)

Kako bi torej opisali sedanje stanje arhiva?

Stanje sicer še ni enako katastrofi, dolgoročno pa arhivsko gradivo pospešeno propada. Poanta je ravno v tem, da je veliko našega gradiva nenadomestljivega. Recimo, knjižnice hranijo enega od več izvodov, mi pa v večini primerov le enkratne izvornike. Poudaril bi, da je glede na sedanje stanje novomeška arhivska enota tudi po balkanskih merilih najslabša, kar je zelo žalostno. V depozitu, ki celo na zunaj deluje kot zanemarjeno skladišče, hranimo unikatna pričevanja naše zgodovinske identitete!

Vrniva se spet k novomeški gimnaziji. Pozimi in spomladi ste sodelovali pri postavitvi stalne razstave o njeni zgodovini z naslovom Pietati litterisque: Za spoštovanje in znanje. Z njo ste opozorili tudi na novomeško gimnazijsko izročilo, ki je po vaših besedah v Sloveniji med najstarejšimi.

To je res. Nobena od danes delujočih slovenskih gimnazij nima take tradicije kot novomeška in to smo na nek način želeli poudariti tudi z omenjeno razstavo. Pobude zanjo so prišle z več koncev, njeno zasnovo in postavitev pa so – glede na to, da sem se z zgodovino novomeške gimnazije že nekaj ukvarjal in o njej tudi objavil – zaupali meni. Delal sem pretežno sam, pri zbiranju dokumentov pa sem naletel na težavo, ki lepo opisuje, kako raztresen je v nekaterih primerih novomeški arhivski fond. Gradivo sem moral najprej iskati v naši arhivski enoti, nato pa še v Dolenjskem muzeju in frančiškanskem samostanu. Naletel sem na šolski primer, kako stvari ne bi smele biti urejene. Namreč po načelu provenience bi moralo biti vse gradivo, ki nastane pri nekem ustvarjalcu, hranjeno kot celota. Novomeško arhivsko gradivo pa je v več primerih razdrobljeno. Da je tako, je tudi krivda profesorja Janka Jarca oziroma ustanovitelja in takratnega ravnatelja Dolenjskega muzeja, ki je leta 1973, ko so ustanovljali novomeško arhivsko enoto, dosegel, da je nekaj arhivskega gradiva, ki je bilo primerno za razstavne namene – nekaj slikovnega gradiva, listine Novega mesta, določene knjige in podobno – ostalo v novomeškem muzeju,

čprav je bilo tako rekoč na silo iztrgano iz arhivskih fondov. Zaradi te strokovne napake se arhivsko gradivo še danes ne hrani skupaj kot celota, vendar ga novomeški arhivisti, dokler nimamo ustreznih pogojev za njegovo hrambo, seveda ne moremo zahtevati nazaj.

Poleg želje in naporov, da bi končno prišlo do novogradnje novomeškega arhiva, je to še dodatni poklicni izziv. Kaj pa se dogaja z vašim prevajanjem?

Močno si želim, da bi se sprivil k prevajanju kronike novomeškega frančiškanskega samostana, ki sodi med ključne novomeške zgodovinske vire. Omenjena kronika obsega obdobje od začetka 15. stoletja, ko so frančiškani prišli v Novo mesto, do tako rekoč današnjih dni. Samostanska kronika je do približno srede 17. stoletja pisana v latinščini, nato v nemškem in v zadnjem obdobju v slovenskem jeziku. Ta vir je tudi še precej neizrabljen, zanj pa je škoda, da je nekje skrit in da ga le redko kdo pozna. S prevodom in njegovo objavo bi ga rad približal raziskovalcem in moram priznati, da si tega res močno želim. Čprav gre pri tej kroniki pretežno za interne podatke o samostanu, jih spremlja tudi vrsta dragocenih opazk o življenju v mestu. Gre torej za reference na neko splošno dogajanje, kar je zelo zanimivo branje. Upam, da bo zadeva stekla, kot sem si jo zamislil.

Na novomeški arhivski enoti ste se letos, ko Mestna občina Novo mesto sodeluje pri partnerskem projektu Evropska prestolnica kulture 2012, odločili sodelovati tudi pri slednjem. V njegovem okviru izvajate projekt Kronist Novega mesta oziroma Življenje na dotik, s katerim ste se lotili neposrednega fotografskega zapisovanja sodobnega novomeškega utripa.

Zamisel za omenjeni projekt smo dobili predvsem ob spoznanju, da se v Novem mestu soočamo s precejšnjim pomanjkanjem vizualnega gradiva, predvsem fotografskega gradiva za novejšo zgodovino. Večkrat se je namreč zgodilo, da je nekdo iskal fotografije nekega dogodka izpred desetletja, pa ni našel ničesar ali pa mu je iskanje vzelo – ker navedene zadeve niso urejene ali pa niso hranjene na enem mestu – nenavadno veliko časa. Ker to daje vtis, da je novejša zgodovina nekoliko zanemarjena, smo se lotili naloge, ki bi skozi daljše obdobje omenjeni problem rešila. Novomeški kronist, v tem primeru fotograf Boštjan Pucelj, na podlagi naših strokovnih navodil beleži največje, najpomembnejše in najznačilnejše dogodke v Novem mestu in njegovi okolici, po naših navodilih pa fotografira tudi določene teme, denimo urbanizem, romsko problematiko in podobno. Projekt teče že drugo leto, vse fotografije, ki nastanejo v njegovem okviru, pa so opremljene z vsem potrebnimi podatki. Projekt bo svoj pomen pokazal šele skozi daljše obdobje, še posebej, če ga bo v njegovem nadaljevanju še nadalje podpirala novomeška občina. Projekt tudi ni drag, z njim pa bi Novo mesto dobilo ključni fotografski arhiv, katerega fotografije bi bile javno objavljene in dostopne. Njegovo prvo javno predstavitev načrtujemo v drugi polovici novembra. Takrat bomo na omenjeno temo priredili pogovorni večer, temu pa bo sledilo odprtje

Mitja Sadek ob odprtju priložnostne razstave Križev pot novomeškega arhiva (1973–2012), junij 2012.
(Foto: Rasto Božič)

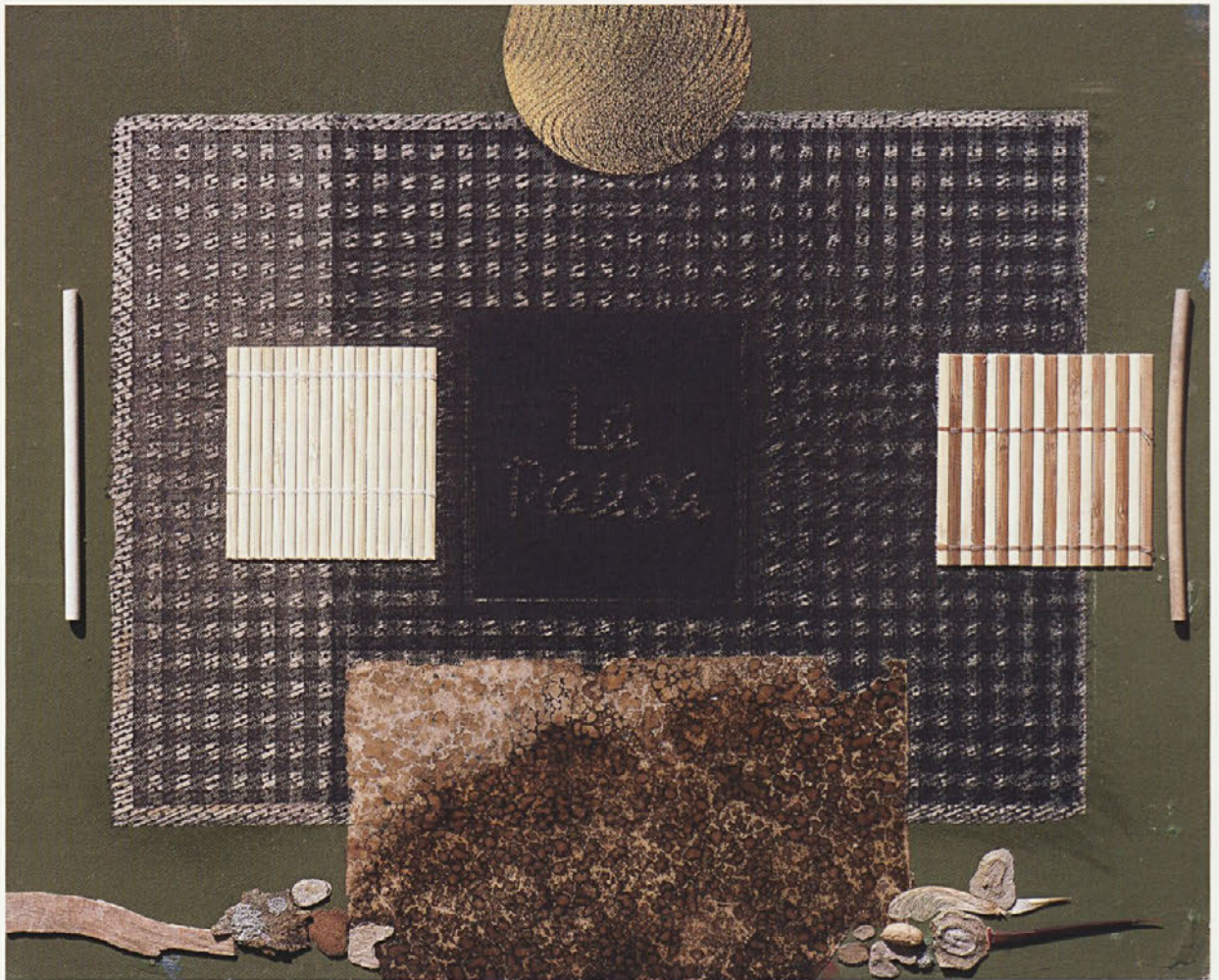
Mitja Sadek, junij 2012.
(Foto: Rasto Božič)

razstave z izborom fotografij, ki jih je Pucelj v okviru tega projekta že posnel doslej.

Veliko vašega dela se osredotoča na Novo mesto in podobno kot vaš brat Uroš Sadek, ki je pisatelj, ste zapisani kulturi. Kaj torej kot kulturnik in izobraženec menite o vašem rojstnem kraju?

Novo mesto ima bogato zgodovino, določene potenciale in vrsto zanimivih stvari. Na primer, kdo bi si mislil, da lahko kot latinist v 21. stoletju v njem odkrijem še neprevedeno latinsko kroniko, ki se je ni še nihče dotaknil. Menim tudi, da lahko v Novem mestu vsakdo najde določene stvari in izzive, ob tem pa glavna problema mesta ostajata pomanjkanje vizije in zanemarjanje njegovega razvoja. Pri tem so najbolj odgovorni vsi dosedanji in vsakokratni oblastniki, ki Novega mesta niso vodili v smeri sodobnega urbanega središča Dolenjske. Na prvem mestu gre za pomanjkanje osnovne infrastrukture, namreč še vedno sem zelo razočaran, da v mestu ne premoremo plavalnega bazena pa drsališča in še česar. Stvari, ki jih v mestu, ki se ima za tako, sploh ne bi smeli pogrešati. Pogrešam torej stvari, ki zapolnjujejo življenje meščanov in mu dajejo neko kakovostno vsebino. Pri teh Novo mesto koraka za številnimi slovenskimi manjšimi kraji. Pri nas je zelo malo možnosti za kakovostno preživljanje prostega časa, drugi problem pa je neskončno počasno oživljanje mestnega jedra, ki bi ga morali, kot menim sam, že zdavnaj zapreti za promet. Novomeški Glavni trg bi potreboval tudi nove vsebine. Postati bi moral novo mesto srečavanj in zbiranja svojih prebivalcev. Njegova sedanja ureditev pa, če poenostavim, zgolj potrjuje ugotovitvi, da njegova vsakokratna oblast ne živi z mestom. Zdi se mi, da je v Novem mestu napočil čas za nastop nove generacije z novimi idejami in pogumom za spremembe. Tega se zaveda čedalje več Novomeščank in Novomeščanov. Sprememba je pravzaprav že samoumevna in zgolj vprašanje časa.

Jerzy Ludwik Brzuszkiewicz, *BLACK BOX IZ CIKLA LA PAUSA*, 2012, kombinirana tehnika, 42 x 52 cm

Družbeno odgovorno ravnanje

24. Forum odličnosti in mojstrstva, Hotel Šport, Otočec, 23. maj 2012.

V naši ožji in širši domovini prevladuje mnenje, da slabo gospodarimo z naravnimi in ustvarjenimi danostmi, ne zagotavljamo ustvarjalnega okolja, neodgovorno trošimo in s tem povzročamo nezaposlenost, posledično revščino. Vse pogostejša so vprašanja, kako smo v tako stanje zašli, kje so vzroki slabšanja razmer, zakaj ne uporabljamo dobrih poslovnih rešitev iz preteklosti, predvsem pa, zakaj nihče ne odgovarja za trajno ponavljajoče se napake in poslabševanje materialnih razmer ljudi.

Fakulteta za organizacijske študije Novo mesto ter Društvo ekonomistov Dolenjske in Bele krajine sta ocenila, da je o teh vprašanjih nujno javno spregovoriti tudi v strokovnih stanovskih krogih in se vključiti v prizadevanja za uveljavljanje odgovornosti na vsakem delovnem mestu in pri vsakem človeku. Svoj letošnji Forum sta zato posvetila družbeno odgovornemu ravnanju pri uveljavljanju univerzalne odličnosti in mojstrstva. Obiskal ga je tudi predsednik republike dr. Danilo Turk in s svojim sodelovanjem nakazal nujnost bolj odgovornega ravnanja vseh, zlasti pa tistih z največjimi pooblastili in najvišjimi prihodki.

Posebno pomemben je bil uvodni prispevek prof. dr. Lučke Kajfež Bogataj, ki je v svojem značilnem tonu opozorila na nujnost družbeno odgovornejšega ravnanja v medsebojnih odnosih, odnosu do narave, domače hrane, načina življenja in vzgoje, kar vse dolgoročno zagotavlja uveljavljanje sonaravnega trajnostnega razvoja. Spoznati moramo eksterne stroške za dejavnosti, ki povzročajo podnebne spremembe ali drugo škodo v okolju in z njimi obremeniti povzročitelje, kar bi spodbudilo tehnološke inovacije, konkurenčno politiko, ustrežnejšo zakonodajo in uveljavitev primernih

standardov. Zeleni javnofinančni reformi se v praksi ne približujemo. Poseganje v naravo povečuje razvoj, pa tudi stroške za blaženje učinkov in tveganj. Povečuje revščino na nekaterih območjih. Raziskave kažejo, da svet zaradi degradacije ekosistemov na leto izgublja dva do pet bilijonov dolarjev v naravnem kapitalu ali vsaj odstotek svetovnega bruto domačega proizvoda. Teoretično je z izboljšanjem energetske učinkovitosti in varčevanjem ter s pametno mobilnostjo res možno slovo od fosilnih goriv, dejansko stanje pa nakazuje, da je fosilna energetika skupaj z avtomobilsko industrijo skoraj v vseh državah vpeta v strukture oblasti, odločanja in kapitala. Politiko za zdaj prepriča le kapital, in ne znanost. Tehnologije za manjšo ranljivost zaradi podnebnih sprememb oziroma prilagajanje že imamo, jih pa ne uporabljamo. Prilagajanje včasih pomeni le izboljšano prostorsko planiranje. Tehnologija namakanja je dodelana, protipoplavni ukrepi tudi. Znamo graditi hiše, v katerih poleti ne občutiš vročinskega vala, znamo postaviti protitočne mreže. Biotehnologija z dobri mi in slabimi stranmi se dnevno razvija. Tudi medicina se zna boriti proti novim boleznim. Včasih pomaga le zavarovanje premoženja pri zavarovalnici, tudi to je znana prilagoditev. Zanesljivo pa potrebujemo več vlaganj v meteorološke službe, da bodo razvile tehnologije zgodnjega opozarjanja ljudi na ujme in omogočile s časom tudi točnejše sezonske napovedi. Če res hočemo zmanjšati svojo ranljivost, potrebujemo inovacije, a ne predvsem tehnološke. Bolj gre za inovacije infrastrukture, prenovo zastarelih ustanov in zlasti za nov tip odgovornega obnašanja, je še menila Kajfež Bogatajeva.

O temeljih družbeno odgovornega ravnanja je spregovoril ddr. Matjaž Mulej. Poudarjal je pomen delovanja zakona zadostne in potrebne celo-

vitosti, vgrajenega v teorije sistemov, s katerimi si prizadevajo izboljšati svoje poslovanje in s tem blaginjo v državi. Nastaja kot priporočilo svetovalni standard ISO 26000 o družbeni odgovornosti organizacij in posameznikov, ki bo deloval po načelih odgovornosti za vpliv, preglednosti podatkov, etičnem obnašanju ter spoštovanju interesov deležnikov, vladavine prava, mednarodnih norm obnašanja in človekovih pravic. Evropska unija kot tudi veliko drugih držav že uveljavlja izhodišča omenjenih dveh dokumentov in tudi v Sloveniji se temu ne izogibamo. Dobro moramo prepoznavati probleme, da bomo našli prave rešitve z dovolj veliko mero etike, razumevanja in čuta za odgovornost. S tem namenom so v Sloveniji ustanovili Institut za razvoj družbene odgovornosti (IRDO), ki deluje na državni ravni. Izmenjavo znanja in izkušenj na tem področju zagotavlja z raziskovanjem, izobraževanjem, svetovanjem, povezovanjem, založništvom, promocijo in dobrotinstvo. Institut vsako leto podeljuje slovensko nagrado za družbeno odgovornost Horus. Pri svojih projektih daje poudarek ne-tehnološkim inovacijam, spreminjanju družbe in inovacijam v kulturi, pripravljajo pa tudi mednarodno konferenco na temo vzgoje za družbeno odgovornost s poudarkom izobraževanja in komuniciranja. Priporočajo, da podjetja družbeno odgovornost uresničujejo na področjih odnosov do skupnosti, zaposlenih, okolja in kupcev oziroma dobaviteljev. Z nagrado Horus krepijo zavedanje o pomenu družbene odgovornosti in opozarjajo na našo medsebojno soodvisnost. Direktorica IRDO Anita Hrast je posebej opozorila, da je za vsako dejanje najprej odgovoren posameznik in vsi posamezniki, ki jih nekdo vodi in ki sestavljajo učinkovito, odgovorno ali pa neodgovorno organizacijo. Treba je tudi spremljati in preverjati praktične rešitve in jih uveljavljati povsod, kjer za to obstajajo pogoji. Institut pričakuje, da bo Slovenija sprejela nacionalno strategijo razvoja družbene odgovornosti in z njo oblikovala naloge na področju raziskovanja, pravnih podlag za spremembo zakonodaje, dopolnitev programov dela ministrstev, izobraževanja in komuniciranja z javnostjo.

Kako z ISO 26000 standardom do razvoja sodelovanja družbeno odgovornih posameznikov je

na Forumu predstavil Marko Kiauta. Priporočil je širjenje razumevanja in uporabe standarda v povezavi z družbeno odgovornostjo posameznikov v vseh njihovih vlogah kot so: državljan, član družine, zaposlen, član strokovnih skupnosti, potrošnik, član krajevnih in širše skupnosti. Poudaril je tudi pasivno družbeno odgovornost, saj se večina ne zaveda, da je takšen odnos do te tudi ena od oblik neodgovornosti. Če vsak dan v službi ne reagiramo na očitne nepravilnosti, da ne bi ogrozili svoje plače, je to koruptivno obnašanje in oblika glavne blokade družbenega imunskega sistema.

Ravnatelj novomeškega Anton Podbevšek Teatra in režiser Matjaž Berger se je na Forumu vprašal, kako se imenuje doba, v kateri živimo, kajti ime dobe prinaša tudi njen program. Predstavil je postmodernizem ali stanje vednosti v najrazvitejših družbah, ki je konec 19. stoletja vplivalo na pravila iger znanosti, literature in umetnosti. V središču pozornosti so bila vprašanja o legitimiranju vednosti in o povezavah med tipi vednosti in oblasti. Postmoderna doba je nastopila, ko so pripovedi moderne zašle v krizo in do delegitimiranja, do erozije funkcije podeljevalca legitimnosti. Filozofi ugotavljajo, da podajanje znanstvene argumentacije prehaja pod kontrolo neke druge jezikovne igre, kjer zastavek ni resnica, temveč učinkovitost, v kontekstu merkantilizacije vednosti to pomeni, da se lahko proda. V visokem modernizmu in postmoderni se prepozna stanje stvari v novih oblikah potrošnje, v vnaprej načrtovani zastarelosti izdelkov, vse hitrejšem ritmu modnih in stilskih sprememb, neslutnem prodoru oglaševanja, televizije in medijev nasploh v vse sfere družbe, v nadomestitvi stare napetosti med mestom in podeželjem, med centrom in provinco, s predmetjem in z univerzalno standardizacijo, z rastjo velikih avtocestnih mrež in s prihodom avtomobilske kulture. V tej dobi se spremeni tudi dihotomija visoka kultura (modernistična) nasproti nizke kulture (plaža, kič, ...), saj ustvarjalci postmoderne vključujejo elemente nizke kulture v elitno in nova identiteta vsakdanjega življenja postaja identiteta postindustrijske, potrošniške družbe, družbe medijev ali spektakla, ki nastaja na ozadju multinacionalnega kapitala. Postmodernizem se krepi, vprašanje pa je, ali se tej logiki morda da upirati.

V osnovne šole se vrača domovinska vzgoja, kar sta predstavili Darja Šinkovec in Milena Jaklič. V tem državnem projektu sodeluje tudi šola v Brunšicah z do sedaj že uresničeno e-knjigo s prispevki učencev o svojem kraju in o domovini. Pri skupinskem delu so povezali več predmetov: slovenščino, zgodovino, državljansko in domovinsko vzgojo, etiko, knjižnico ter računalništvo. Na šoli se ponašajo tudi z rastočo knjigo, s katero poudarjajo pomen nacionalne in kulturne dediščine ter raziskovanj. Učenci tako odkrivajo preteklost svojega okolja, soočajo se z dogajanjem v drugi svetovni vojni, razvijajo strpnost, odgovornost in spoštljiv odnos do drugačnih in ob tem razmišljajo o domovini in narodni zavesti.

Vladimir Gregor Bahč je doseganje družbene odgovornosti v družbi povezoval z razvojem sistemov vodenja. Zaradi neusmiljenega pritiska trga na zniževanje cen izdelkov morajo v družbi TPV nenehno izboljševati načrtovanje in operativno izboljševanje svojih procesov. Strateško upravljanje je naravnano v razvoj procesov z implementacijo načel odličnosti po modelu EFQM. Temeljni elementi te strategije so kakovost izdelkov, trajnostni razvoj, družbena odgovornost, učinkovita raba naravnih virov, zmanjševanje nevarnih vplivov na okolje ter varnost in zdravje zaposlenih. Potem ko so pred desetimi leti uresničili projekt postopne prenove poslovnih procesov in projekt informatizacije, je TPV razdelal procesni model organizacije in ga uporabili za uvedbo sistema SAP. Procesni model je orodje vodstva za uspešno in učinkovito upravljanje organizacije, usmerjene h kupcu. Poslovni model pa združuje tehnične specifikacije po ISO standardih. Družba ima skupne cilje določene v strateškem načrtu, ki ga nenehno dopolnjujejo, temelji pa na številnih analizah notranjega in zunanjega okolja ter dolgoročnih predvidevanj. Na strategijo podjetja je vezano pridobivanje standardov, uporaba modela odličnosti in uveljavljanje družbene odgovornosti pri ugotavljanju rezultatov na osnovi načrtovanih in razvitih pristopov. Za povečevanje dodane vrednosti in inovativnosti spodbujajo zaposlene ter uporabljajo matriko logike Radar, družba pa se organizacijsko prilagaja razmeram.

Da je vse od ustanovitve Krke njena temeljna usmeritev družbeno odgovorna naravnost na

vseh področjih delovanja, je Forumu sporočila Zvezdana Bajc. V Krki se zavedajo pomena odjemalcev in odgovornosti do njih. V ospredje postavljajo njihovo zadovoljstvo z izdelki in storitvami, gradijo odnos, ki temelji na medsebojnem sodelovanju, poznavanju in zaupanju. Prizadevajo si, da bi vse njihove dejavnosti odražale odgovornost do zaposlenih in vrednote, za katere se zavzemajo: hitrost in fleksibilnost, partnerstvo in zaupanje, učinkovitost in kreativnost. Pri komuniciranju z vlagatelji uveljavljajo odprtost, ažurnost in konsistentnost. Dolgoročno sodelujejo z družbeno skupnostjo, Krka pa spodbudno prispeva k njenemu razvoju s sponzoriranjem, z donacijami in zlasti dejanji posameznikov, zaposlenih v Krki, kar vse je pomemben del podjetniške tradicije. Odgovornost do naravnega okolja vgrajujejo v vsakodnevno poslovanje in s tem posredno vplivajo na vse, ki se kakorkoli vključujejo v njihovo poslovanje. Jasno definirano odgovornost do naravnega okolja imajo zapisano v okoljski politiki, odraža pa se tudi v visoki okoljski odgovornosti vseh zaposlenih.

Raziskovalna odličnost posameznikov in institucij je eno od področji družbene odgovornosti ravnanja, kjer posameznik s prepletom etičnih in moralnih vrednot ter družbenih kriterijev presega izpolnjevanje vnaprej določenih pričakovanj oziroma ciljev in temelji na njegovi inovativnosti in njegovi vsestranski odgovornosti. Dr. Damjana Miklič Milek je v svojem prispevku o družbeno odgovornem ravnanju in raziskovalni odličnosti še poudarila, da ima odgovorno pa tudi neodgovorno ravnanje raziskovalca lahko daljnosežne posledice na trajnostni razvoj družbe. Ključno je zato, da družba uči, razvija in vzgaja posameznike ter postavlja širše etične in moralne vrednote ter kriterije odgovornosti za svoj trajnostni razvoj. Danes je namreč razvojno raziskovalno delo največkrat plod sodelovanja več partnerjev/investitorjev, osredotočeno predvsem na rezultat in korist za končnega uporabnika, s poudarkom na ustvarjenju dobička in z jasno strategijo. Uveljavlja se koncept talentov kot kombinacija ljudi, specifičnih znanj in njihovih kompetenc ter njihovega delovnega mesta, kar nakazuje, da bo v prihodnje talente pridobil tisti, ki bo ustvaril njim ugodnejše okolje, spoštoval njihovo znanje, prepoznal možnosti, ki

jih ponujajo, in jim zagotavljal osebni ter strokovni razvoj. Milekova opozarja, da se akademska ali raziskovalna odličnost razvije v tehnološko razvitih regijah z močnim gospodarstvom in odličnim poslovanjem, spodbujati mora talente in biti tolerantna do drugačnosti.

Udeleženci Foruma so se seznanili s pogledi poslovnega in raziskovalnega sveta na pričakovane spremembe v prihodnosti. Čeprav se ni bilo možno v celoti izogniti določenemu opisovanju že znanega, pa ostaja dejstvo, da so opozorila predavateljev potrebna in jih moramo vgrajevati v svoj način dela in življenja prav vsi. Zlasti opozorila Kajfež Bogatajeve mora spoznati in upoštevati vsak od nas, ne glede na to, kje živi in kaj dela. Forum je

tež pogumni znanstvenici, slovenski ambasadorki boja za ohranjanje okolja, članici raziskovalne skupine, nagrajene z Nobelovo nagrado za mir, letos podelil veliko nagrado odličnosti in mojstrstva. V obrazložitvi so poleg vseh njenih prizadevanj na področju znanosti ter izobraževanja poudarili tudi njen prispevek k promociji žensk, saj jo je Evropski institut za enakost med spoloma umestil med ženske, ki navdihujejo Evropo.

Po tradiciji je Forum podelil tudi nagrado podjetju, ki je v preteklem letu zaposlilo največ novih delavcev. Tudi tokrat jo je prejela novomeška Krka, ki je lani zaposlila 251 delavcev, od teh 36 za nedoločen čas.

Zuzana Kaliňakova, *WATERLILY*, 2012, akryl na platnu, 100 x 80 cm

MITJA SADEK

Clastrum sine armario quasi castrum sine armamentario*

Razstava Flores in colores, Dolenjski muzej Novo mesto, 23. marec - 20. maj 2012. Avtorja razstave Ines Vodopivec (Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana) in pater Felicijan Pevec² (Franciški samostan Novo mesto).

Samostan brez knjižnice je kot utrdba brez orožarne – temeljna misel za razumevanje srednjeveških samostanov. Moderni človek informacijske dobe, ki neizmerljive količine podatkov doseže z lahkoto enega samega klika, težko razume, kakšen pomen za svetovno kulturno zgodovino imajo knjižnice, ki so delovale v srednjeveških in tudi novoveških samostanih. Po padcu civilizacijske ravni ob zatonu antike so bili ravno samostani tisti, ki so v svojih nedrjih skrivali netivo za nov civilizacijski vzgon, do katerega je nato dokončno prišlo v obdobju renesanse. Samostani z ogromnim intelektualnim potencialom svojih rokopisnih in kasneje tiskanih knjig niso bili le skladišča starega znanja, temveč tudi žarišča novih spoznanj, stičišča cerkvenih in posvetnih izobražencev, križišča različnih kultur. V obdobju, ki ga je zaznamovala visoka nepismenost, nizka splošna izobrazba ter izredno slaba mobilnost, so samostani nedvomno svetili kot nekakšna »luč v informacijskem mraku«. Njihove nekdanje izjemne vloge zato nikakor ne moremo enačiti z današnjo. Rečeno nekoliko banalno – brez samostanov, samostanskih knjižnic, samostanske kulture bi bila podoba danšnjega sveta precej drugačna.

Z izjemno samostansko knjižnico se lahko ponašamo tudi v Novem mestu. To je seveda knjižnica frančiškanskega samostana, nedvomno eden največjih kulturnih spomenikov v Sloveniji. Bogastvu te knjižnice je bila posvečena razstava *Flores in colores*, ki je bila v mali dvorani Dolenjskega muzeja Novo mesto odprta med 23. marcem in 20. majem. Na otvoritvi razstave je poleg obeh avtorjev, Ines Vodopivec in pater Felicijana Pevca, spregovoril tudi frančiškan Miran Špelič, ki je s svojim zanimivim besedilom razstavo umestil v širši kulturni kontekst. Razstava *Flores in colores* je bila sicer prvič postavljena že poleti 2010 v razstavnici dvorani in avli pred Veliko čitalnico v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici. Ob omenjeni razstavi je leta 2010 izšla tudi monografija z naslovom *Flores in colores – Barviti dokumenti kulturne dediščine 16. stoletja na Dolenjskem*, katere avtorji so Ines Vodopivec, Felicijan Pevec ter Jedert Vodopivec³.

Na razstavi, ki je bila slaba dva meseca na ogled v Dolenjskem muzeju, so bile v vitrinah razstavljene izvirne tiskane in rokopisne knjige večinoma iz 16. stoletja. Vsebinsko je bila razstava razdeljena na sedem sklopov: splošni uvod (nekaj zgodovinskih dejstev o novomeškem frančiškanskem samostanu), teologija, farmacija, medicina, popotovanje, studia humaniora in pravoznanstvo. Takšna razdelitev daje dober vpogled v raznolikost in širino področij, ki so bila zanimiva za samostanske

* Samostan brez knjižnice je kot utrdba brez orožarne.

² Pater Felicijana Pevca (25. februar 1950 – 2. junij 2012) so 8. junija pokopali v Karmelski kapeli novomeške frančiškanske cerkve. (Opomba urednika)

³ Velika škoda je, da katalog knjig v omenjeni monografiji kazijo številne transkripcijske napake latinskih naslovov knjig. Za primer naj navedem le tri primere na str. 50 in 51: *nuper ex optinus exemplaribus* [recte: *nuper ex optimis exemplaribus*], *hoc est, qae proprie* [recte: *hoc est, quae proprie*] ter še *haereses donati. Starum* [recte: *haereses donatistarum*]. Tudi princip razvezovanja okrajšav ni jasen, zato so te pogosto zavajajoče, kot npr. na str. 58 *ingenio eruditioneqs* [recte: *ingenio eruditioneque*].

Avtorja Ines Vodopivec in skrbnik knjižnice, pater Felician Pevec, ob odprtju novomeške razstave. (Foto: Rasto Božič)

brate. Z nekaterimi so se ti tudi intenzivno ukvarjali in jih preučevali. Tako je imel samostan do jožefinskih reform tudi lekarno, zato ne čudi veliko število knjig s področja zdravilstva in farmacije. Prav s tega področja prihaja knjiga, ki je bila v zadnjem času medijsko precej izpostavljena. Gre za farmakopejo Hieronyma Bocka z naslovom *Kreuterbuch* iz leta 1572. Novomeška »Knjiga zelišč«, ki je bila med letoma 2007 in 2008 najprej restavrirana (Center za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije), nato pa še digitalizirana (NUK), je namreč edini znani izvod tega dela v Sloveniji.

Spremna besedila na razstavnih panojih so bila dovolj splošna in poljudna, da obiskovalcev niso obremenjevala s podrobnostmi. Pohvalno je tudi, da so bila dvojezična – ob slovenskem besedilu je bilo tudi angleško. Celotno pozitivno podobo razstave je zmotilo nekaj vsebinskih napak in pomanjkljivosti. V tem smislu še posebej izstopa navedba na uvodnem panoju, da je mnogo knjig v novomeški frančiškanski samostan prišlo tudi iz novomeškega jezuitskega (sic!) samostana. Precej pogumna je tudi trditev na istem panoju, da je bil samostan povečan leta 1689, da bi mogel služiti gimnaziji in profesorjem, gimnazija pa je bila nato ustanovljena leta 1746 s petdesetletnim (?) zamikom. Žal omenjena trditev niti na razstavi niti v zgoraj omenjeni istoimenski monografiji ni pod-

krepljena z natančnim referenčnim virom. Po navdbah kronike novomeškega frančiškanskega samostana so v obdobju od konca 17. do začetka 18. stoletja samostan širili le leta 1694 in leta 1723⁴. Prav leta 1723 so sezidali poslopje nad nekdanjo samostansko drvarnico z namenom, da bi v samostanu uvedli šolo, vendar ne gimnazije, ampak filozofski študij (*studium philosophicum*), modroslovno šolo za frančiškanske klerike. V njem je takrat dobila prostor tudi samostanska knjižnica.

Marsikaterega obiskovalca bi utegnila zmotiti tudi odsotnost osnovnih uvodnih podatkov o sami razstavi: naslova razstave ter podatkov o avtorjih. Kljub temu lahko ugotovimo, da je razstava nedvomno dosegla svoj osnovni namen. Ponovno je opozorila lokalno javnost na pomen novomeške frančiškanske knjižnice, na njeno zgodovinsko vlogo in na današnjo skrb za njeno ohranitev. Tudi po zaslugi te razstave se čedalje bolj zavedamo, da se »vrhunci« novomeške kulturne dediščine ne začnejo in končajo edinole pri situlski umetnosti.

⁴ *Chronicon conventus Neostadiensis* (1. knjiga, str. 340–341, 383); Furlan Alfonz, Zgodovina frančiškanskega samostana in cerkve v Novem mestu, Dolenjske novice, podlistek št. 3 (16. 1. 1919) in št. 4 (23. 1. 1919).

Sredi panteistične Arkadije

Tomislav Buntak – Potovanje junaštva, slikarska razstava, nekdanja samostanska cerkev Galerije Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki, 25. maj 2012 – 27. januar 2013.

Nekdanja samostanska cerkev v Kostanjevici na Krki velja za galerijski prostor, ki običajno predstavlja precej zahteven zalogaj za umetnike, ki v njej razstavljajo: s svojo specifično in markantno arhitekturo, nenazadnje pa tudi s samo prostornostjo, zahteva ta zgodnjegotski prostor veliko premišljenosti in tenkočutnosti pri koncipiranju ter izvedbi razstav. Zdi se, da uveljavljeni hrvaški umetnik Tomislav Buntak – leta 1971 rojen v Zagrebu – z obvladovanjem konkretnega prostora ni imel kaj prida preglavic, če seveda odmislimo ogromno količino vložene dela, kar pa avtorju, ki velja za neutrudnega in veščega risarja, po drugi strani menda le ne bi smelo predstavljati prevelikega bremena. Kakorkoli že, Buntak, zadnji dve leti docent na

katedri za slikarstvo zagrebške akademije, je z izredno prepričljivo razstavo *Potovanje junaštva* več kot upravičil daljnovidnost in posrečenost hišne programske izbire, pri čemer pa se mora razmisliti o presežnosti vidnega ob fasciniranih formalnih rešitvah nujno lotiti predvsem vsebine projekta. Z Buntakovo razstavo so zidovi nekdanje cerkve namreč znova postali poligon za nekakšno (pan)religiozno kontemplacijo, zaznamovano s hibridno eksegezo, kjer se klasična krščanska ikonografija, začinjena z odkritim erotizmom, tesno preplete z nadrealistično mitološko fantastiko oziroma avtorjevim subjektivno intoniranim simbolizmom. Buntak, ki ne skriva svoje predanosti katoliški veri, ki pa jo očitno resda razume zelo svobodomiselnost in široko, s svojo razstavo na svojstven način vnovič sakralizira desakraliziran prostor – kar se zdi spričo dejstva, da sodobna umetnost praviloma ni preveč naklonjena afirmativnim izrazom (krščanske) religioznosti, še toliko bolj zanimiva in dobrodošla avtorska gesta.

Tomislav Buntak – *Potovanje junaštva* v nekdanji samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki. (Foto: Mio Vesović)

Že bežen pregled Buntakovega dosedanjega opusa razkriva, da imamo opraviti z zapriseženim figuralikom, katerega umetniška pot, krepko odmaknjena od prevladujočih trendov, se je formirala postopno, da bi, kot se hitro zazdi, enega svojih ustvarjalnih vrhuncev dosegla prav s kostanjeviško postavitvijo. Takšni trditvi, če le ni preveč domišljava, pritrjuje tudi podatek, da razstava v Kostanjevici temelji na predelavi oziroma dodelavi razstave z naslovom *Romarji – Vizije mističnih potovanj*, ki so jo leta 2008 postavili v zagrebškem Umetniškem paviljonu in za katero je Buntak prejel tudi ugledno nagrado Vladimir Nazor za najboljšo razstavo leta na Hrvaškem. Kot v Umetniškem paviljonu je Buntak tudi v Kostanjevici postavitev v popolnoma zatemnjenem prostoru zgradil iz monumentalnih prizorov, naslikanih na papir (v Kostanjevici deloma tudi direktno na steno), z barvami, ki žarijo v ultravijolični svetlobi in ob vsej svoji čarobnosti marsikdaj prinesejo tudi vtis tridimenzionalnosti. Na ostenja apside, kora in stranskih ladij cerkvene stavbe je avtor umestil kolosalne figuralne kompozicije, ki jih lahko beremo bodisi kot samostojne prizore bodisi kot enoten, v sebi zaokrožen cikel, ki mu ne manjka analogij s poslikavami cerkva iz preteklosti. Buntakova risba je ekonomična, in obenem skrajno suverena v svojem izrazu, ki se ponekje približa dekorativnosti v najboljšem pomenu te besede. Končni učinek je vsekakor naravnost osupljiv in monumentalen, najbolj posrečeni in sugestivni pa so prizori, kjer naslikani gotski interierji sovpadajo z obstoječo arhitekturo, ki se tako razpotegne v namišljeni prostor.

Buntakovi prizori za razliko od ustaljene krščanske ikonografije ne vztrajajo pri jasni berljivosti za vsako ceno; bogato, včasih morda tudi nekoliko hermetično naracijo, ki se spogleduje z najrazličnejšimi viri od mistike do srednjeveških kozmografij, tvorijo avtorjeve fantazijske interpretacije že znanih bibličnih tem ali pač povsem na novo zasnovani prizori, ki jih avtor večje prepleta z izročili drugih verstev in mitologij (to nakazujejo, denimo, motivi zmaja, samoroga ...). Ponekje lahko sicer prepoznamo nekatere osrednje like, kot sta denimo mladi Jezus ali sv. Krištof, ki jih Buntak inkorporira v zračne arkadijske prizore, kjer po-

krajina oziroma arhitektura nudita idilično zavetje za množico največkrat neidentificiranih spremljevalnih figur, dosledno herojskih v svoji arhaični goloti. Njegovi prizori tako učinkujejo domala nezemeljsko in fantastično, polni so nekakšne notranje miline in spokojne tišine, ki le še stopnjujeta občutek harmonije, ki obdaja naslikana prizorišča in ljudi, vpete med prostranstva zemlje in vesolja.

V stvarstvu, ki ga slika Buntak, pa dobro vseeno sobiva z zlim, ki ga denimo poosebljajo figure zmajev v apsidi cerkve. Kompleksne kompozicije figur so zaznamovane z medsebojno interakcijo, iz katerih veje pozitivna intonacija, ki jih gledalec hitro poveže s pojmi, kot so ljubezen, brezskrbnost, medsebojno razumevanje, sožitje ..., predvsem pa brezmejni vitalizem, za katerega se zdi, da ga osmišlja predvsem dosledno neprisiljeni eroticizem radostnih, plešočih figur, ob katerih se spomnimo sorodnih Matissovih motivov (denimo slika *Ples* iz leta 1910).

Ob takšni ikonografski dispoziciji se interpretacija del hitro znajde na terenu utopičnega, ki vznikaja iz precepa med idealizmom konkretne umetniške vizije in stvarnostjo človeškega vsakdana. Tako se zdi, da razstava – ne da bi jo grenila kakršnakoli moralistična new age patetika – prinaša jasne namige o nepotvorjenem, prvinskem stanju človeške družbe, ki jo je, če je v resnici kot takšna sploh kdaj zares obstajala, skozi zgodovino izrodila institucionalizirana želja po moči in nadvladi. Lahko bi trdili, da Buntakove risbe predstavlja vizijo prvobitnega krščanstva, zavezanega edinim dogmam ljubezni in predvsem svobode, tudi zaradi česar se zdi dandanes še toliko bolj blasfemična. In čeprav seveda dopušča mnogo ravni branj, jo lahko razumemo predvsem kot materializacijo utopične in eskapistične idile, ki zmore v zmedenih in negotovih časih, kot je današnji, pritegniti še toliko več pozornosti.

Kam s kozolci?

Dušan Štepec, Kozolec na prepihu časa: Simončičev toplar v Bistrici na Dolenjskem, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Vestnik XXII, Ljubljana 2011.

Knjiga *Kozolec na prepihu časa* magistra znanosti s področja etnološkega konservatorstva Dušana Štepeca, ki je zaposlen kot konservator na novomeški območni enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, pri naša tako za strokovno kot tudi širšo javnost nov pogled na kozolce in predvsem njihovo večplastno dojetje. Avtor že v začetku poudarja interdisciplinarni pristop k raziskovanju kozolcev. Na primeru Simončičevega kozolca, kulturnega spomenika državnega pomena in njegove problematike, predstavi, kaj vse kozolec pripoveduje in njegov družbeno geografski vidik. Knjiga je plod vsaj desetletnega raziskovalnega dela avtorja, ki skrbi in spremlja nepremično dediščino tudi na območju Mirnske doline.

Generalna direktorica Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije dr. Jelka Pirkovič je v uvodnih besedah zapisala, kako bi morali iz kozolcev narediti turistično zgodbo in da z dediščino živimo že danes. Nato avtor knjige v uvodu omenja dvolični odnos do kozolcev in opozarja na dediščino, ki izginja pred našimi očmi. Pravi, da smo v tem prostoru v zadnjem desetletju izgubili 15 odstotkov evidentirane dediščine, in sprašuje, kaj se bo zgodilo v naslednjem. Na predstavitvi knjige, ki je bila 4. junija v Osnovni šoli dr. Pavla Lunačka v Šentrupertu, je opozoril, da nekaterih primerov tozadevne kulturne dediščine ni več mogoče najti, med takimi pa so, na primer, čebelnjaki na brune.

Štepec je v posebnem poglavju predstavil dosedanje teorije o nastanku kozolcev in njihov razvoj na

Slovenskem od enojnega do kompleksnejšega toplarja. Predstavil je tudi raziskovalce, ki so se ukvarjali z njimi in njihove teorije. Velik pomen daje avtor tudi dendrokronološkimi raziskavam, ki dajejo nove informacije o kozolcih, njihovi starosti in dograjevanju – saj so bili dragi, ter vrstah lesa, ki so ga uporabili pri gradnji najstarejših in mlajših kozolcev. Žal teh raziskav niso izvajali konti-

nuirano, bolj množično in pri večjem številu kozolcev, ter pri vseh njihovih sestavnih delih.

V nadaljevanju predstavlja posebnosti dolenjskih kozolcev. Po prvih doslej znanih arhivskih virih so kozolci na Dolenjskem znani od sredine 17. stoletja, in sicer kot vir služi bakrorez Andreja Trosta, na katerem sta upodobljena dva enojna kozolca. Knjiga podaja tudi informacije o tipologiji in razširjenosti kozolcev, te pa predstavi kot pomembno prepoznavno prvino kulturne krajine. Avtorja za razliko od dosedanjih raziskovalcev kozolca zanima tudi družbeno in geografsko ozadje, tako predstavi izdelovalca, naročnika in uporabnike kozolcev.

Posebni del knjige je namenjen predstavitvi tesarskih mojstrov, ki jih danes ni več najti. Kot strokovnjak se na tem področju srečuje z mnogimi težavami, saj je potrebno posameznike o tesarstvu »na star način« še naučiti, hkrati pa upoštevati rešitve, ki jih omogoča sodobna tehnologija. Predstavljen je torej v Mirnski dolini najbolj znani tesarski mojster Janko Gregorčič iz Slovenske vasi. Štepec piše o njegovi pridobitvi tesarske obrti, kje se je učil, kaj so njegove posebnosti, in opiše njegove značilne rastlinske motive, ki na pročeljih kozolcev služijo kot prezračevalne line. Poleg njega so predstavljeni še nekateri drugi tesarski mojstri in njegovi konkurenti. Podrobneje je opisan tudi Gregorčičev najznamenitejši kozolec – Simončičev toplar v Bistrici pri Šentrupertu iz leta

1936. Avtor ga predstavlja s konstrukcijo in detajli. Predstavi pa seveda tudi naročnika kozolca, Jožeta Simončiča iz Bistrice.

Simončičev topjar je predstavljen tudi skozi spomeniškovarstvena prizadevanja za njegovo ohranitev, in sicer od turistične znamenitosti do nacionalnega kulturnega spomenika. Simončičev topjar bogati marsikatero knjigo, turistični katalog ali spletni portal. Ker je omenjeni kozolec kulturni spomenik državnega pomena, ki zahteva skrbno varovanje, se avtor dotika tudi problematike njegovega varovanja, lastništva ter možnosti njegovega varovanja, in sicer stanja »in situ« – na mestu samem oziroma predstavitev topjarja na primernejše mesto. Avtor je obe možnosti podrobneje preučil in predstavil prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti obeh možnosti. Ena od možnosti, ki jo je podal, je tudi prestavitev Simončičevega topjarja v muzej na prostem – Kozolci Mirnske doline. Vsekakor je avtor mnenja, da je potrebno poleg obnove poskrbeti še za vsebine, ki bi potekale v okviru kozolca.

Štepec dalje razmišlja o usodi kozolcev, predstavlja različne poglede in mnenja, in sicer, da mora kozolec najti prostor v sodobnem kmetovanju na eni strani in nadaljevati s priložnostmi, ki jih lahko v kulturni krajini ponudi v turizmu. Vsekakor morajo biti vsebine, ki so povezane s kozolcem, nujno strokovno obdelane, da ne bi prišlo do njihove folklorizacije. Opazna je tudi že smernica obnavljanja kozolcev ali celo postavitev novih, avtor pa na tem mestu opiše problematiko in nakazuje nujne ukrepe za reševanje in podporo lastnikom kozolcev.

Štepecva knjiga poleg novih raziskovalnih metod in zanimanj pri raziskovanju kozolcev prinaša tudi predstavitev arhitekturnega posnetka obstoječega stanja Simončičevega topjarja, ki ga je pripravila konservatorska svetovalka z novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Dunja Gerić. Arhitekturni posnetek stanja namreč predstavlja osnovo za nadaljnje delo, spoznavanje spomenika in konservatorsko obdelavo. Predstavljeno je tudi dendrokronološko datiranje kozolcev, ki ga je pripravila prof. dr. Katarina Čufar, vodja Oddelka za lesarstvo na Biotehnični fakulteti. Avtorica predstavlja namen preučevanja, postopek raziskovanja in datiranja ter rezultate tovrstnih raziskav.

Pogled na enega izmed kozolcev nastajajoče Dežele kozolcev oziroma prvega slovenskega muzeja kozolcev na prostem, ki ga bodo v Šentrupertu odprli junija prihodnje leto. (Foto: Rasto Božič)

Posebej moram opozoriti na Marka Pršino, avtorja večine fotografij v knjigi, ki se je temeljito posvetil fotografski dokumentaciji posameznih objektov ter pripomogel k slikovitejši predstavitvi vsebin. Vsekakor gre za pomemben del dokumentacije dediščine, ki jo je zajel avtor, pri tem pa je moral upoštevati dokumentarne in estetske poglede na fotografijo. Menim tudi, da bi bila razstava fotografij, ki jih je pripravil za to knjigo, izjemno dobrodošla.

Na koncu bi opozorila, da bi bilo treba Štepecovo knjigo nujno ponuditi širši javnosti, morda v obliki monografije, prevedene v več jezikov. Tema je še kako zanimiva, poučna za širšo javnost in turiste. Hkrati je lahko tudi priročnik za lastnike kozolcev, da vendarle premislijo, kaj bodo z njimi danes, ko jih kmetijska tehnologija več ne potrebuje. Kozolci so za njih večkrat le strošek, saj so preveliki, preokorni in predragi. Pa vendarle, vsi vemo, da so tista slovenska posebnost, pri kateri se kažejo znanje, način življenja ter razvoj. S kozolci se kažeta tudi drugačnost in posebnost, Slovenci pa se lahko pohvalimo, da je kozolec pri nas dosegel svoj razvojni vrh.

Dušan Štepec je s svojim raziskovalnim delom in obravnavano knjigo pripomogel k varovanju kozolcev na Slovenskem ter tudi širše, s tem pa tudi k varovanju stavbne dediščine oziroma njenega dela, ki se dotika šeg, navad in žive dediščine. Knjiga je temelj za nadaljnje raziskovanje posameznih kozolcev ter pripravo primernih vsebin, ki sodijo vanje.

Naj kozolci živijo!

Likovna, motivna in ustvarjalna pestrost

8. novomeški likovni dnevi: kolonija 7. – 11. maj 2012, razstava 16. junij – 28. oktober 2012, Jakčev dom – Dolenjski muzej Novo mesto.

V razstavišču Dolenjskega muzeja Jakčev dom v Novem mestu je maja vnovič potekala mednarodna likovna kolonija 8. novomeški likovni dnevi, ki se je udeležilo sedem akademskih slikark in slikarjev iz štirih držav. V njenem okviru ustvarjena dela je Dolenjski muzej – kot glavni prireditelj kolonije in skrbnik nastajajoče mestne likovne zbirke – v galeriji Jakčevega doma razstavil 16. junija.

Vodja kolonije, slikar, grafik in oblikovalec Janko Orač, je v imenu prirediteljev 8. novomeških likovnih dnevov, Dolenjskega muzeja in Mestne občine Novo mesto, na letošnjo kolonijo poleg območne predstavnice, trebanjske slikarke ter ilustratorke Maje Kastelic, povabil še gosta iz poljskega prijateljskega mesta Torun, Jerzyja Brzuskiwicza, Slovakinja, ki živi in ustvarja v Podjuni na avstrijskem Koroškem, Zuzano Kalinakovo, ter med tujci še Zorana Radonjića iz bosanskega Prijedora. Med drugimi slovenskimi gosti kolonije so bili še Postojnčanka Beti Bricelj, Milan Erič iz Loga pri Brezovici in Rudi Skočir iz Žibrš nad Logatcem.

Udeleženkam in udeležencem novomeške kolonije tudi letos niso predpisali teme ali motivov, temveč so bili ti pri svojem ustvarjanju povsem svobodni. V Novo mesto je vsak prinesel le lastne poglede, prireditelji kolonije pa so mu ponudili pogoje, v katerih jih je lahko razvil in uresničil ter del ustvarjenega podaril vse bolj obsežni novomeški mestni likovni zbirki.

V tej se je doslej nabralo približno 60 likovnih izdelkov, kolonija pa je v preteklih osmih letih nje-nega prirejanja postala novomeška kulturna stal-

nica. Dosegla je visoko umetniško in organizacijsko raven, glede na likovno in motivno pestrost ter izvedbeno kakovost pa se je tudi letos izkazala za ugodno ter ustvarjanju naklonjeno umetniško okolje.

Strokovni sodelavec 8. novomeške likovne kolonije je bil umetnostni zgodovinar in kustos oziroma muzejski svetnik Dolenjskega muzeja Jožef Matijević, ki je v spremnem zapisu običajno bogatega razstavnega kataloga s fotografijami Branka Babiča poudaril, da se je tudi ob tokratnem ustvarjalnem srečanju izkazalo, da predstavljajo uresničene likovne zamisli, ki so rezultat in posledica pristne slikarske vneme skupine upodabljal-jočih umetnikov, po svoji vsebinski, kulturni in umetniški plati brez dvoma izjemno in za Novo mesto dragoceno pridobitev.

Za likovno opremo tokratne številke naše revije je njen likovni urednik Janko Orač izbral fotografske posnetke nekaterih del kolonije 8. novomeških likovnih dnevov.

Beti Bricelj se je leta 1974 rodila v Postojni, na Šoli za risanje in slikanje – Visoki strokovni šoli v Ljubljani pa je kot slikarka z nalogo *Prvine aboriginske umetnosti v abstrakciji treh svetih barv* diplomirala leta 2000. Po študiju je svoje izobraževanje nadaljevala in nadgrajevala v Avstraliji, kjer je na povabilo tamkajšnje vladne organizacije za raziskavo aboriginske kulture prebivala med letoma 1998 in 1999. Je članica Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov (ZDSL), za seboj pa ima vrsto samostojnih ter skupinskih razstav v domovini in tujini. Živi in ustvarja v domači Postojni.

Jerzy Ludwik Brzuskiwicz se je leta 1946 rodil v Lingenu (Emsu) v Nemčiji, na Akademiji upodabljaljočih umetnosti v poljskem Gdansku pa je s področij arhitekture notranjosti in slikarstva diplomiral leta 1971. V Torunu, kjer še vedno živi

Kolonija 8. novomeških likovnih dnevov: Rudi Skočir, za njim strokovni sodelavec kolonije Jožef Matijevič, Zoran Radonjić, Zuzana Kalinakova, novomeški župan Alojzij Muhič, Milan Erič, Maja Kastelic, vodja kolonije Janko Orač, Beti Bricelj, Jerzy Brzuskiwicz in direktor Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj. (Foto: Rasto Božič)

in ustvarja, se je naselil že pred študijem. Njegova področja ustvarjanja so slikarstvo, risba, arhitektonsko slikarstvo, mozaik in notranja arhitektura. Svoje delo je predstavil na več kot 50 samostojnih razstavah, sodeluje pa tudi na skupinskih, likovnih natečajih in slikarskih kolonijah. Brzuskiwicz je predsednik Torunskega okrožja Zveze poljskih likovnih umetnikov, tajnik programskega sveta Centra sodobne umetnosti Znamenja časa v Torunu in dobitnik številnih nagrad.

Milan Erič se je leta 1956 rodil v Slovenj Gradcu, na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani pa je diplomiral leta 1979. Podiplomski študij slikarstva je končal leta 1982. Nato je bil zaposlen na katedri za oblikovanje oblačil Naravoslovnotehniške fakultete v Ljubljani in pozneje na ljubljanski Akademiji za umetnost in oblikovanje, kjer so ga leta 2001 imenovali za rednega profesorja. Ukvarja se tudi z animiranim filmom, skupaj z Zvonkom Čohom pa je za celovečerni risani film *Socializacija bika* leta 1999 dobil nagrado Prešernovega sklada.

Zuzana Kalinakova se je leta 1982 rodila v Svidniku na Slovaškem. Študirala je na Fakulteti svobodnih umetnosti v Košicah, na Akademiji glasbenih umetnosti v Bratislavi in še na tamkajšnji Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje, kjer je leta 2007 diplomirala na oddelku za grafiko. Sodelovala je na simpozijih v domovini, Franciji, Avstriji, Sloveniji in na Hrvaškem ter na več

skupinskih in samostojnih razstavah. Ukvarja se z grafiko, slikarstvom, risbo in videom, kot samostojna likovna umetnica pa živi in ustvarja na avstrijskem Koroškem.

Maja Kastelic se je leta 1981 rodila v Novem mestu, na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani pa je kot slikarka diplomirala leta 2006. Študij je nadaljevala z magistrskim programom Filozofija in teorija vizualne kulture Fakultete za humanistične študije v Kopru. Hkrati s slikarstvom se ukvarja še z restavratorstvom in knjižno ilustracijo, živi in ustvarja pa v domačem Trebnjem.

Zoran Radonjić se je leta 1975 rodil v Prijedoru v Bosni in Hercegovini, na Akademiji umetnosti v Novem Sadu v Vojvodini pa je kot slikar diplomiral leta 1999. Leta 2004 je tam še magistriral. Sodeloval je pri številnih skupinskih razstavah in pripravil več samostojnih, hkrati pa je avtor kratkih in igranih filmov za otroke ter dokumentarno-potpisnih serij. Živi in ustvarja v rodnem Prijedoru.

Rudi Skočir se je leta 1951 rodil v Kamnen pri Tolminu, leta 1977 pa je diplomiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani in nato tam nadaljeval s slikarsko specializacijo. Študijsko se je izpopolnjeval tudi v Parizu, poleg slikarstva pa se je uveljavil še na področjih grafike, vitraža, zidnih tehnik in kot knjižni ilustrator. Je prejemnik številnih domačih in tujih nagrad, za njim pa je več kot sto samostojnih ter preko dvesto skupinskih razstav in vrsta likovnih delavnic ter simpozijev. Je član ZDSLJU, kot samostojni ustvarjalec pa živi in ustvarja v Žibřah nad Logatcem.

Resnično se ni kaj dosti spremenilo

Razstava karikatur Branka Babiča (1975–1991) – Nič se ni spremenilo, predavalnica Dolenjskega muzeja, 25. maj – 1. julij 2012, Novo mesto, grajski hodnik, Belokranjski muzej, 4. julij – 26. avgust 2012, Metlika.

Na dan, ki je bil v obdobju rajnke Jugoslavije znan kot dan mladosti in praznični Titov rojstni dan, so v Dolenjskem muzeju predstavili ustvarjalca, katerih medsebojno prijateljstvo sega skoraj štiri desetletja v preteklost in v čas države, ki je že dolgo ni več. Ta je s svojimi protislovji, nesmisli, slepim birokratizmom in podobnim oba po svoje navdihovala, tako metliškega satirika Tonija Gašperiča kot novinarja, fotografa in karikaturista Branka Babiča, vse bolj pa se danes – kar opozarja tudi Babičeva karikatura – zdi, da je v miselnosti sicer osamosvojen Slovenije pustila neizbrisen pečat. Hkrati z odprtjem razstave, na kateri se je Babič predstavil s karikaturami, ki jih je narisal med letoma 1975 in 1991, so v predavalnici novomeškega muzeja predstavili še Gašperičevo knjigo oziroma njegovo zadnjo, v samozaložbi izdano zbirko satiričnih kratkih zgodb *Njen zlati nasmeh*.

Branko Babič, pred 60 leti rojeni Varaždinec in kasneje tudi belokranjski zet, je v Novo mesto prišel leta 1976. Pred letom 1986, ko so ga v Dolenjskem muzeju zaposlili kot fotografa, pa se je preživel kot novinar, reporter, radijski voditelj, likovni urednik, dopisnik zagrebškega *Večernjega lista*, uradnik, urednik tovarniškega glasila, propagandist in grafični oblikovalec. Vse svoje življenje se ukvarja tudi s fotografijo, hkrati pa je risal karikature. V navedenem obdobju jih je ustvaril približno petsto, objavljal pa jih je v hrvaškem časopisju kot *Kerempuh*, *Vjesnik* in *Večernji list* ter v slovenskem satiričnem listu *Pavliha*, *Dolenjskem listu*, nekaterih tovarniških glasilih in na RTV Sloveni-

Plakat z Babičovo karikaturou *Nič se ni spremenilo*.

ja. Babič je karikature risal tudi po naročilu. Vse do leta 1991 in slovenske osamosvojitve, ko je, kot je dejal, spoznal, da državo vodijo karikature politikov in gospodarstvo karikature podjetnikov ter da je konkurenca postala prehuda.

S svojimi karikaturami je ilustriral tudi štiri Gašperičeve knjige, vse njegove karikature iz časa vlade socializma in delavskega samoupravljanja pa odražajo življenje skozi oči povprečnih ljudi. Hkrati so, kot se za omenjeno zvrst spodobi, duhovito zabeljene, včasih jedko satirične in v primeru karikature s plakata obravnavane razstave tudi preroško cinične. Namreč, na njej je delavcu

Ob odprtju razstave Babičevih karikatur v Dolenjskem muzeju – Branko Babič in Toni Gašperič z uokvirjenim izvirnikom Babičevega časopisnega članka za zagrebški Večernji list, v katerem je ta pisal o metliški tovarni Beti, kjer sta se spoznala, in o Gašperiču – 25. maj 2012. (Foto: R. Božič)

z rdeče obarvane partijske zastave, ki mu plapola na drogu v njegovi desnici, in z zlatega simbola komunistične partije na njej, srpa in kladiva, kot se v jeseni z dreves osuje listje, odpadlo kladivo ter mu ob pristanku na njegovi glavi naredilo grdo buško. Babičeva prisposoba je tukaj jasna. Vsi smo dediči komunizma, vsi čutimo njegove posledice in njegov propad je bil za marsikoga boleč.

Omenjena trditev se tudi v današnjih kriznih časih sliši znano in domače. Prej nas je, kakor se mu je zdelo, gnetel komunizem, nato smo mastno plačali vmesno obdobje in sistemski prehod, sedaj pa nam življenje krojita kapital in njegov po njegovih neoliberalistično nastrojenih prerokih v njegovo neskončno, nikoli končano in edinozveličavno rast ter hkrati pogoltno nebrzdano bogatenje usmerjeni razvoj. No, na nesrečo obeh, komunizma in kapitalizma, se v okviru družbenega razvoja in celo kot del ekonomskih zakonitosti občasno pojavljajo krize, po zaslugi teh pa sta tudi oba navedenega in po svoje opevana sistema izgubila svoj zlati obstret. Najbolj pa jo je ob tem izkupil povprečni zastavonoša, ki skrušeno vnovič in vnovič ugotavlja, da se ni nič spremenilo. Njegovo ravno-dušno spoznanje dodatno podčrtuje spodaj dodani neskončni friz uradnikov, sicer del druge Babičeve karikature iz leta 1979, na katerem orokavičeni uradniki, podobno kot slovenski sodobno ka-

pitalistični povzpetniki, drug drugemu kradejo iz žepov oziroma, če ob namigu na razvpite bančno-menedžerske odkupe slovenskih podjetij uporabimo sodobno ekonomsko-uradniško latovščino, finančna sredstva prelagajo iz enega vira na drugi. Zgodba, torej, ostaja enaka. Oblastniška goljufija se nadaljuje in resnično malo se je spremenilo. Ali če se spomnimo ljudske krilatice iz slovenskih socialističnih let – v kapitalizmu je človek izkoriščal sočloveka, v socializmu pa je (bilo) ravno obratno.

Babičeva karikatura je torej sporočilno in idejno krepka, po tehnični plati pa je ostro tudi njegovo pero. Njegova risba je zanesljiva, poudarjeno alegorična in izvirna. Kot je ob odprtju njegove razstave poudaril direktor Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj, je s svojimi karikaturami Babič nastavljal ogledalo času, sistemu in posameznikom, dobri desetletji kasneje pa ost njegovih karikatur zadene enako ostro, kot je zadela ob njihovem nastanku, je še dejal.

Dodamo lahko le, da upamo, da bo Babič prekinil svojo karikaturistično hibernacijo in spet ošilil svinčnik. Časi so vnovič pravi za kaj takega.

Zoran Radonjić, *PEJSAŽ*, 2012, olje na platnu, 80 x 60 cm

Tudi kultura je del nas.

*Poslanstvo našega farmacevtskega podjetja je narediti
dragocene trenutke še lepše in bogatejše.*

Le zdravo življenje je lahko iztočnica kreativnosti.

Verjamemo v navdih, ki se rodi iz kulture.

www.krka.si

Živeti zdravo življenje.

- IZDAJATELJICA** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojzij Muhič
- SOIZDAJATELJICE** Občine – Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter založba Goga
- SVET REVIJE** Predsednik sveta v ustanavljanju: Slavko Gegič.
- UREDNIŠTVO** Rasto Božič (odgovorni urednik, Kultura, Odmevi in odzivi), Ivan Gregorčič (Literatura), Joža Miklič (Družbena vprašanja), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA** Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-253, faks: (07) 39-39-208, el. pošta: rast@novomesto.si
- SPLETNA STRAN** kultura.novomesto.si/si/revija-rast/
- LEKTOR** Peter Štefančič
- NAROČNINA** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina revije znaša 18,80 evra, za pravne osebe 31,30 evra. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 evra. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI** Sprejemajo jih tajništvo revije in uredniki. Napisani naj bodo elektronsko, priporočena dolžina je 20.000 znakov s presledki, Odmevi in odzivi 8000 znakov s presledki, priporočeni format MS Word. Odstopanja od opisanega so možna le po dogovoru z odgovornim urednikom. Vsi prispevki so objavljeni tudi spletno. Nenaročenega gradiva ne vračamo.
- NAKLADA** 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK** Studio Enota, Tomaž Grdin

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odstotka.

Izhaja dvomesečno

PODPORNIKI Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, občine soizdajateljice in Krka, d. d.

82
RAST
2012

201209072, 3/4

COBISS

KNJIZNICA N. JARČA
Poslovna zbirka - na na vnaša 0

MESTNA OBČINA NOVO MESTO

ISSN 97703536750

9 770353 675002 0 0140

CENA: 4,20 EUR